

MARCZIUS TIZENÖTÖDIKE

A magyar szabadság és demokrácia történeti és kulturális folyóirata

Alapítva 2010. október 11-én

2020/1-2 szám

Tartalom

Villám

- [Ballai László: Lakatos András sírja](#)

Emlékezet

- [Réz Pál: Köszöntő helyett](#)
- [Lakatos András életútja](#)
- [Fogarassy Miklós: Két „párhuzamos történet”](#)
- [Boka László: Sapere aude](#)
- [Ballai László: Dialógusok Lakatos Andrással](#)
- [Budapest a diktatúrák árnyékában – hibaigazító és magyarázatok](#)
- [Dull Ernő: A többször félreértett „történelmi jog”](#)

Déliab

- [Bertók László: Eleinte mintha játszana](#)
- [József Attila: Jön a vihar...](#)
- [Deák Mór: Kettő](#)
- [Deák Mór: Elvisznek téged is majd a harangok](#)
- [Nagy László: Félelmes alkonyat](#)
- [Nagy László: Szárnyak zenéje](#)
- [Krúdy Gyula: A pákász halála](#)
- [Krúdy Gyula: Éji álom](#)
- [Lukáts János: Hajnali vaskakasok](#)
- [Ady Endre: Sírni, sírni, sírni](#)
- [Ady Endre: A szenvedésnél többet](#)
- [Ballai László: Örökség](#)
- [Ballai László: Aranykulcs](#)
- [Ballai László: Szív a vércseppe](#)

Húrok

- [Dull Ernő: A zene mint nyelv](#)
 - [Nándi Mihály: Az operaszöveg-fordító](#)
 - [Nándi Mihály: Porgy a la Ókovács–Almásy](#)
 - [Nándi Mihály: Csatornába töltött aranyások](#)
-

Villám

Ballai László: Lakatos András sírja

Udvari urnakazetta a plébániakertben,
a halott márványlapok sétányán,
37 x 37 cm minden ember,
a rózsaszál vagy a rózsaszár
átlóg az urnaszomszédhoz.

Megvadult sirályok rikácsolnak,
A Dunában már nincs eledelük,
vonat dübörög a telek végében,
és ha már/még nem dübörög,
a pályaudvar megafonja zendül.

A hangszórót nem érteni
az indulási csarnokban sem,
aminthogy őt sem értették,
reggelente sírlapjára süt a fény.
De hát ő volt a fény.

Emlékezet

Réz Pál: Köszöntő helyett

Lakatos András mindent tud, az égvilágon mindent.

Tudja, hogy *Az erdei lak* költői versenyének Petőfi és Tompa mellett ki volt a harmadik résztvevője, és tudja, hogy mi volt a neve annak a kávéháznak, ahová Fülep Lajos járt a múlt század tízes éveiben. Tudja, hogy ki játszotta *A nagyasszony* címszerepét az ősbemutatón, és hogy melyik darabban mondják azt: „Én megvetem magát mint férfit és megvetem mint tornatanárt!” Hogy kinek az álneve volt Lehotai és kinek Lellei. Hogy Domokos Mátyás miről írta szakdolgozatát, és hogy Kosztolányi Dezsőnek melyik lapban jelent meg *Ember és Világ* című rovata. Hogy ki írta a *Holnap* második antológiájának bevezető tanulmányát, és kik szólaltak fel *A tékozló ország* nevezetes hajdani vitáján. Hogy hány napig raboskodott Kazinczy Ferenc, és ki írt bírálatot a kolozsvári *Látóba* Lövétei Lázár László verseiről. Hogy mit jelentett Bukarestnek a kolozsvári magyar „revizionistákról” Sütő András, és ki szerkesztette a forradalom idején a budapesti *Irodalmi Újságot*. Hogy melyik könyvét jelentette meg I. Gy. betűkkel Illyés Gyula, és ki írt regényt Karinthy Frigyes kávéházának foglalt páholyáról. Hogy hogyan hívták Batsányi János osztrák költőnő-feleségét, és kiről mintázta Fabulyát Mándy Iván. Hogy Ottlik Géza melyik novellája jelent meg a *Nyugat* utolsó számában, és hány kiadása volt *A szegény kisgyermek panasza*inak. Hogy hol írta első József Attila-könyvét Németh Andor, és hol jelent meg Krúdy talán legszebb kisregénye, az *Őszi versenyek*. Hogy ki volt az a színésznő, akinek a kezét Petőfi kérte meg, de végül Rozsnyay Kálmán vette nőül. Hogy melyik magyar költőnek jelent meg az első kötete, a *Kenyérszegés*, Párizsban, és kik támogatták anyagilag a *Trapéz és korlát* kiadását. Hogy ki volt Szentkuthy Miklós Cynthiájának modellje, és ki rajzolta Füst Milán *Adventjének* címlapját. Hogy mi a címe a darabnak, amit Hunyady Sándor édesanyja írt, és amit a budapesti Vígyszínház is játszott, és milyen egyetemre iratkozott be néhány évvel halála előtt Bródy Sándor. Hogy mi volt Tömörkény, mi Heltai Jenő és mi Török Sophie eredeti neve. Hogy hol volt Végh György illegális antikváriuma (lakása) az '50-es, '60-as, és milyen zarándokltról írt kis könyvet Dsida Jenő? Hogy milyen betegségben szenvedett öregkorában Arany János, és melyik francia író látogatta meg a nagybeteg Kosztolányi Dezsőt a Szent János Kórházban. Hogy hol írta a *Fehér virág*ot Kormos István, és melyik magyar költő tanított néhány évig a körmendi gimnáziumban. Hogy melyik regényét égette el Móricz Zsigmond, és melyik magyar író alkotta a homoszexuális szót. Hogy ki az a magyar költő, aki verset írt a gyönyörű román fátákról, és melyik költő nevezte következetesen donnáknak a Lukács fürdő teraszán a hosszú combú lányokat. Hogy milyen nyelven írta Rákóczi az *Emlékiratokat* és milyen nyelven a *Vallomásokat*. És tudja, hogy melyik város kapuját díszíti Jókai regényében a három márványfej, és tudja, hogy mi a címe Somlyó Zoltán két majdnem-pornográf versesfüzetének, amelyeket csak sous le manteau lehetett terjeszteni.

Csupa fontos tudnivaló.

Lakatos András tudja – manapság úgy mondják: köpi, vágja – a válaszokat. Csakhogy Lakatos András nem extrovertált ember, nem is becsvágyó – dehogyis az –, nem szeret szerepelni, nem hivalkodik ismereteivel, éppen hogy szerényen leplezi a tudását, szinte szégyelli.

De ha megkereste a könyvtárban egy szeplős filozofnő – lehetett akár szeplőtlen is –, hogy Petelei István első korszakáról írja disszertációját akadémikus professzorának, András fejből idézte a kiváló erdélyi elbeszélő korai köteteinek adatait, megjelenésük évét és helyét, majd órákig teregette a leány elé, mint lovagi köpenyt, a megsárgult hírlapokat, elővarázsolta a katalóguscédulákat, bevezette a Szinnyi kezelésének rejtelseibe (mert az akadémikus professzor szükséges gyakorlat hiányában ezt elmulasztotta, persze és sajnos).

Vagy felhívja a *Holmi* című irodalmi szemle szerkesztője: kapott egy kiválónak látszó dolgozatot Kertbeny Károlyról, de nem sokat konyít a tárgyhoz, irodalma is kevés van róla odahaza, kérdezne – ellenőrzendő a tanulmányt – néhány adatot. – Utánanéznél, András? – És hamarosan érkeznek az adatok a szerkesztőségbe, mint gyerekek az iskolába.

Vagy... folytathatnám. Például azoknak a tekintélyes tegnapi és mai íróknak és tudósoknak hosszú lajstromával, akiknek kéziratait elsőként András olvassa és bírálja – természetesen csak reggelig tartó beszélgetések során.

Egykor minden nagyobb magyar városban élt egy-két ilyen hölgy vagy férfiú: Brassai Sámuel, Kelemen Lajos, Szinnyi József, Várkonyi Nándor, Móra Ferenc, Mészöly Gedeon, Gulyás Pál, Benkő Samu, hogy csak azokat nevezzem meg, akik hamarjában eszembe jutnak. Rémálmaimban az a gondolat gyötör: András az utolsó?

A dokumentum a Magyar Elektronikus Könyvtárból származik

Lakatos András életútja

Lakatos András 1943. július 12-én született Budapesten. 1961-ben érettségizett a budapesti Eötvös József Gimnáziumban. 1967-ben végzett az ELTE magyar–könyvtár szakán. Tanárai, így Király István, már az egyetemen felfigyeltek kiváló képességeire, és önálló feladatokkal bízták meg. Cikkeket írt a *Magyar Irodalmi Lexikon*ba, recenziókat a *Társadalmi Szemlé*be és a *Kritiká*ba. 1966-tól az *Új Könyvek* szerkesztőségének tagja lett.

Diplomájának megszerzését követően előbb rövid ideig az Állami Gorkij Könyvtár munkatársa volt, majd két évig a Szépirodalmi Könyvkiadónál dolgozott szerkesztőgyakornokként, majd felelős szerkesztőként. 1969 és 1976 között a KSH Társadalomstatisztikai Főosztály Réteggkutató Osztályán dolgozott, majd 1976-ban áthelyezéssel került a Magyar Írók Szövetsége Könyvtárába, onnan pedig 1977 tavaszán az OSZK-ba.

1980-tól 1994-ig az *Új Könyvek*be írt recenziókat, illetve bekapcsolódott a szerkesztőségi munkába is, majd a Tájékoztató osztály könyvtárosa lett, ahol 2005-ös nyugdíjba vonulását követően még nyolc esztendeig segítette az olvasókat az eligazodásban, sőt, munkakörét messze túllépve, a könyvuniverzum teljességére kiterjedő szakmai tanácsokat nyújtott. Ő volt az irodalmi olvasóterem, sőt a könyvtár legjellegzetesebb alakja, aki a felmérések szerint az olvasók körében a legnagyobb népszerűségnek örvendett.

Lakatos András egyetemi évei óta publikált. Fiatalkorában írásai jelentek meg – többek között – a *Filmkultúr*ban, a *Jelenkor*ban és az *Irodalomtudományi Közlemények*ben is. Teljes körűen ismerte a kortárs magyar irodalmat, minden folyóiratot és minden új könyvet végigolvasott. Számos költőt, író – köztük Domokos Mátyást, Fodor Andrást, Réz Pált, Lator Lászlót –

tudhatta barátjának, jó ismerősének, és számtalan, azóta nevéssé vált szerzőt segített a pályakezdésben. 1989 októbere és 1992 januárja között a *Holmi* folyóiratnál szerkesztőbizottsági tagságot vállalt. 1998-tól a Digitális Irodalmi Akadémiában is közreműködött mint Petri György-, illetve Várady Szabolcs-szakértő.

Lakatos András bibliográfiája

(Tokaji Nagy Erzsébet alapján)

Önálló művek

Déry Tibor. – Szakdolgozat. – ELTE BTK Modern Magyar Irodalmi Tanszék, 1967. – 69 p.
Konzulens: Király István

Petri György. = Digitális Irodalmi Akadémia. <http://www.pim.hu/>.

Holmi 1989. október – 1994. október / Lakatos András, Závada Pál. – Budapest, 1995. – [32] p. Repertórium

Könyvismertetések

Bárdos Pál: Estétől reggelig. = Kritika, 1966. 7. sz. p. 61–62.

Bertók László: Fák vonulása. = Jelenkor, 1973. 2. sz. p. 185–187.

Bertók László: Így élt Csokonai Vitéz Mihály; Tüskés Tibor: Így élt

Zrínyi Miklós. = Irodalomtörténeti Közlemények, 1974. 2. sz. p.264–267.

Bisztray Ádám: Elfelejtett tél, farkasokkal. = Jelenkor, 1974. 10. sz. p. 953–954.

Vaspróba '75. Somogyi fiatal alkotók antológiája. = Somogy, 1975. 3. sz. p. 102–105.

Bereczky László: Okulásul fiamnak, 1975. = Alföld, 1976. 8. sz. p. 72–73.

Papp Árpád: Metszéspontok. = Jelenkor, 1976. 12. sz. p. 1144–1147.

Vaspróba '77. Somogyi fiatalok antológiája. = Somogy, 1979. 1. sz. p. 113–116.

Tüskés Tibor: Pannóniai változatok. = Somogy, 1977. 4. sz. p. 100–102.

Bisztray Ádám: Csillagpázsit, 1976. = Alföld, 1977. 8. sz. p. 90–91.

Madárúton. 45 fiatal költő. = Somogy, 1980. 1. sz. p. 88–91.

Nagy László, B.: A látvány logikája. (Filmkritikák. Közreműködött Víg András és Zalán Vince. Bp. 1974. Szépirodalmi K. 658 p.) = Irodalomtörténeti Közlemények, 1975. 2. sz. p. 241–245.

Vallomások a filmről. Írók a moziban: antológia. (Válogatta és szerkesztette: Kenedi János. Bp. 1971.) = Filmkultúra, 1971. 5. sz. p.107–109.

Tűz, 1921–1923. ; Diogenes, 1923–1927. Repertóriumok. = Könyvtáros, 1978. 1. sz. p. 47–48.

Hazai könyvtárstatisztikai adatforrások. = Könyvtári Figyelő, 1979. 5. sz. p. 499–507.

Szépirodalmi gyűjteményes kötetek elemző katalógusa. 1980. FSZEK. = Könyvtáros, 1981. 7. sz. p. 433–434.

ROSTER adattár. Könyv- és lapkiadók, nyomdák, terjesztők. = Könyvtári Figyelő, 1992. 1. sz. p. 111–112.

Koncz Károly: Történetek a könyvtárban. = Könyvtári Híradó, 1994. 5/6. sz. p. 9–10.

Rékasy Ildikó: Versegly Ferenc-bibliográfia. = Könyvtári Levelező/lap, 1995. 3. sz. p. 25–26.

Filmismertetések

A fanatizmus csapdája: Sirokkó. = Filmkultúra, 1969. 6. sz. p. 23–31.

Szerelmesfilm: Találkozás egy fiatalemberrel. = Filmkultúra, 1970. 5. sz. p. 5–10.

Gyermektörténet – felnőtt betegségek: Kes. = Filmkultúra, 1971. 6. sz. p. 36–39.

Pályaváltások és kitérők: Wajda: Nyírfaliget. = Filmkultúra, 1972. 1. sz. p. 25–31.

Uaz. = Filmkultúra, 1965–1973: Válogatás / [vál. és az előszót írta Bíró Yvette]; [szerk. Zalán Vince]. – Budapest: Századvég, 1991.– p. 190–194.

Szeretet plusz húsz dollár: Bogdanovich: Papírhold. = Filmkultúra, 1976. 4. sz. p. 44–48.

Nosztalgia és indulat: Wajda: Az ígéret földje. = Filmkultúra, 1976. 6. sz. p. 17–23.

Hollywood – fényben és sötétben: Peter Bogdanovich: Az utolsó mozielőadás. = Profil [gépelte szamizdat], 1977. szept. I. köt. p. 195–207.

A Csurikova-trilógia: Panfilov: Szót kérek! = Filmkultúra, 1978. 5. sz. p. 20–24.

Ballada a lázadásról: Richardson: Ned Kelly. = Filmkultúra, 1979. 3. sz. p. 20–24.

Összeállítások, szerkesztések

Romain Rolland levelei Czeke Mariannehoz a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában / [kiad.] Sáfrán Györgyi; [Benedek András fordításának felhasználásával magyarra ford. Lakatosné Poltzer Ágota]; [a bevezetést franciára ford. R. Szilágyi Éva]; [sajtó alá rend. Lakatos András]. – Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár, 1966. – 195 p.: ill. – (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei; 48.)

A foglalkoztatás és az életszínvonal alakulása Magyarországon 1985-ig vita; a hipotézisekhez hozzászólók leveleinek összefoglaló elemzése/ [az elemzést kész. Ferge Zsuzsa; közrem. Surányi Bálint, Lakatos András, Rupp Kálmán; közread. a] Munkaerő és Életszínvonal Távlati Tervezési Biz. Budapest: [S.n.], 1970. V, [4], 8 p.

Magyarország legöregebb lakói / [főmunkatársak Cseh-Szombathy László, Lakatos András, Lakatos Mária, Schandl László]; [készült a KSH Népesedésszatisztikai Főosztályán,

Társadalomstatistikai Főosztályán]; [közread. a] Központi Statisztikai Hivatal. – Budapest: KSH, 1977. – 345 p.

Könyvtárstatistikai különszám / [Vendégszerk. Fogarassy Miklós, Lakatos András.] = Könyvtári Figyelő, 1979. 5. p. 433–528.

Lakatos Mária: A fiatal gyermekes özvegy nők helyzete / [az elemzést írta Lakatos Mária]; [főmunkatársak Cseh-Szombathy László, Ghyczy Béla, Lakatos András]. – Bp.: SKV, cop. 1980. – 55 p.

Irodalomtudomány, nyelvészet: 1945–1979 / [a kötetet összeállította és szerkesztette Lakatos András, Vajda Kornél]. – Bp.: NPI: OSZK KMK, 1981. – 186 p. – (Könyvtári kis tükör)

Világirodalom: 1945–1980 / [összeáll. és szerk. Lakatos András et al.]. – [Bp.]: NPI: OSZK KMK, 1983. – 310 p. – (Könyvtári kis tükör)

Magyar könyvek könyve / [szerk. Bereczky László]; [az anyaggyűjtésben részt vett Benkő Zsuzsa, Lakatos András, Szalay László, Vajda Kornél]; [közread. az] Országos Széchényi Könyvtár Könyvtartudományi és Módszertani Központ. – Bp.: OSZK KMK, 1985. – 477 p. Ajánló bibliográfia

Lehetséges-e egyáltalán?: Márkus Györgynek tanítványai / [szerk. Háy János]; [a szövegeket gond. s a bibliográfiát kész. Erdélyi Ágnes és Lakatos András]. – Budapest: Atlantisz, 1993 [1994]. – 452 p.– (Kísértések) Bibliogr.: p. 443–452. és a jegyzetekben

Konok idő: Fodor András emlékezete / [vál., szerk., összeáll. Domokos Mátyás, Lakatos András]. – Budapest: Nap, cop. 2000. – 287 p.: ill. – (Emlékezet)

A napsütötte sáv: Petri György emlékezete / [vál., szerk., összeáll. Lakatos András]. – [Budapest]: Nap, 2000. – 286 p.: ill.

Magatartások: bírálatok a hatvanas évekből / Fehér Ferenc; [vál. és az utószót írta Radnóti Sándor]; [szerk. Zsámboki Mária]; [a bibliográfiát összeáll. Lakatos András]. – Budapest: Gond-Cura Alapítvány: BIP, 2001. – 381 p. – (Fehér Ferenc művei; 2.)

Petri György munkái; [szerk. Réz Pál, Lakatos András és Várady Szabolcs]. – Budapest: Magvető, 2003–2007. 4 köt. (642, 651, 668, 861 p.)

A magyar esszé antológiája III. / [vál. és szerk. Domokos Mátyás és Lakatos András]. – Budapest: Osiris, 2006. – 986 p. – (Osiris klaszszikusok)

Volt egyszer egy Laza Klub: Beszélgetőkönyv / [összeáll. és szerk.] Ottovayné Ecsedi Kati, Mayer Vivian. – Budapest: FSZEK, 2006. – 373, [11] p. ill. – (A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár közleményei). Társszerkesztő Lakatos András

Fontos könyvek – a BUKSZ válogatott bibliográfiája, 1999. II. félév. = BUKSZ, 1999. tél. p. 443–447.

Fontos könyvek – a BUKSZ válogatott bibliográfiája, 1999. IV. negyedév. = BUKSZ, 2000. tavasz. p. 99–105.

Fontos könyvek – a BUKSZ válogatott bibliográfiája, 2000. I. negyedév. = BUKSZ, 2000. nyár. p. 199–203.

Fontos könyvek – a BUKSZ válogatott bibliográfiája, 2000. II. negyedév. = BUKSZ, 2000.

ősz. p. 301–306.

Fontos könyvek – a BUKSZ válogatott bibliográfiája, 2000. III. negyedév. = BUKSZ, 2000. tél. p. 412–416.

Fontos könyvek – a BUKSZ válogatott bibliográfiája, 2000. IV. negyedév. = BUKSZ, 2001. tavasz. p. 97–104.

Fontos könyvek – a BUKSZ válogatott bibliográfiája, 2001. I. negyedév. = BUKSZ, 2001. nyár. p. 203–207.

Fontos könyvek – a BUKSZ válogatott bibliográfiája, 2001. II. negyedév. = BUKSZ, 2001. ősz. p. 303–309.

Fontos könyvek – a BUKSZ válogatott bibliográfiája, 2001. III. negyedév. = BUKSZ, 2001. tél. p. 403–408.

Fontos könyvek – a BUKSZ válogatott bibliográfiája, 2001. IV. negyedév. = BUKSZ, 2002. tavasz. p. 95–101.

Fontos könyvek – a BUKSZ válogatott bibliográfiája, 2002. I. negyedév. = BUKSZ, 2002. nyár. 195–200. p.

Fontos könyvek – a BUKSZ válogatott bibliográfiája, 2002. II. negyedév. = BUKSZ, 2002. ősz. p. 299–305.

Fontos könyvek – a BUKSZ válogatott bibliográfiája, 2002. III. negyedév. = BUKSZ, 2002. tél. p. 405–410.

Fontos könyvek – a BUKSZ válogatott bibliográfiája, 2002. IV. negyedév. = BUKSZ, 2003. tavasz. p. 91–97.

Fontos könyvek – a BUKSZ válogatott bibliográfiája, 2002. IV. [!2003. I.] negyedév. = BUKSZ, 2003. nyár. p. 193–197.

Fontos könyvek – a BUKSZ válogatott bibliográfiája, 2003. II. negyedév. = BUKSZ, 2003. ősz. p. 293–299.

Fontos könyvek – a BUKSZ válogatott bibliográfiája, 2003. III. negyedév. = BUKSZ, 2003. tél. p. 419–423.

Fontos könyvek – a BUKSZ válogatott bibliográfiája, 2003. IV. negyedév. = BUKSZ, 2004. tavasz. p. 88–93.

Fontos könyvek – a BUKSZ válogatott bibliográfiája, 2004. I. negyedév. = BUKSZ, 2004. nyár. p. 184–188.

Fontos könyvek – a BUKSZ válogatott bibliográfiája, 2004. II. negyedév. = BUKSZ, 2004. ősz. p. 288–293.

Fontos könyvek – a BUKSZ válogatott bibliográfiája, 2004. II. [!III.] negyedév. = BUKSZ, 2004. tél. p. 393–397.

Interjúk

Fülepről és a Tanítványokról. Fodor András beszélgetőtársa Lakatos András. 1994. február 28. = Párbeszélgetés. Írók, költők a Károlyi-palotában. [összeáll., szerk., az előszót írta Havas Judit] a Petőfi Irodalmi Múzeum és Kortárs Irodalmi Központ és a Dinasztia Kiadó közös kiadása. – Budapest : PIM KIK : Dinasztia, 2000. – p. 115–128.

Domokos Mátyás. Kérdező: Lakatos András. Operatőr Nyíri Béla. Életútinterjú. 28 db U-matic kazetta. 1993. július 16. – 2004. május 18.

Fodor András. Kérdező: Lakatos András. Operatőr: Bak Béla, Nyíri Béla. Életútinterjú. 32 db 60 perces U-matic kazetta. 1991. március 18. – 1992. május 19.

Lator László. Kérdező: Lakatos András. Operatőr: Nyíri Béla. Életútinterjú. 16 db 60 perces U-matic kazetta. 1993. március 9. – 1993.május 4.

Szilágyi Sándor. Kérdező: Lakatos András. Operatőr: Nyíri Béla. Életútinterjú. 9 db 60 perces és 1 db 30 perces U-matic kazetta. 1995. május 23. – 1995. június 13.

Fogarassy Miklós: Két „párhuzamos történet”

avagy „az én Lakatosom”

Ha nem is „mélységesen”, de még egyéni életünkben, barátságaink történetének esetében is „mély a múltnak kútja”. Az ember azonban örömmel ereszkedik le oda emlékeinek létrafokain, különösen ha egy számára fontos emberi kapcsolat emléktörmelékeit hozhatja fel. Az adott esetben azért is van ez kitüntetetten így, mert – s nem csak velem kapcsolatosan! – az ünnepelt különlegesen becsben tartja a barátságokat; ő aztán igazán a hűséges emberek közé tartozik.

Közel fél évszázada, a ’60-as évek elején – az akkor még a Nemzeti Múzeumban székelő – Országos Széchényi Könyvtár folyosói dohányzójában ismerkedtünk össze. András érettségi után egy esztendőn át a könyvtár könyvraktári részlegében fizikai munkásként dolgozott, jómagam meg, akkor már pár éve, az OSZK Hírlaptárában voltam „közgyűjteményi munkaező”. A folyosói „füstölgéseik” során a két fiatalember hamar összeismerkedett és élénk beszélgetésekbe kezdett: a közös humán, irodalmi érdeklődés könnyen teremtette meg beszélgetéseik alapját. Élénk bennem az akkori benyomás: ilyen „lánglelkű”, okos, az irodalmat, a filozófia és az élet nagy dolgait elemző, mérlegelő fiút, aki alig töltötte be a tizennyolcadik évét, rajta kívül, azt hiszem, nem ismertem. Bátorság és elhivatottság lobogott benne; mintha törekeny testalkata és „gótikus” fejberendezése csak stílusos foglalatot teremtett volna szelleméhez. (Akkoriban olvastam H. Hesse *Narziss és Goldmundját*; meglehet, Lakatos András e középkori témájú regény alakjaira emlékeztetett.) Visszaidézve hajdani benyomásaimat – és pályájának, működésének későbbi

útvonalát ismerve – elmerengek: miért élt akkoriban bennem a meggyőződés, hogy hatalmas opusok fognak a tolla alól kikerülni?

Van azonban egy mondás, mely szerint „az isten görbe vonalakkal ír egyenes sorokat” – vagyis hogy a sors nem mindig (sőt gyakran nem) célszerűségi és sikerképzetek szerint önti formába, kalapálja ki egy-egy karakter, életút emberi értékeit. (Ha egy szerencsésebb korban születik, talán olyan legendás szerkesztőszemélyiség lehetett volna, mint amilyen Osvát Ernő vagy Mikes Lajos volt egykoron. Ám még az ilyen analógiák is félrevezetőek lehetnek, mert egy mellékösvényen visszacsalogatnak egyfajta szabványos „sikerorientáltságot”.)

Ismeretségünk akkor még futólagos maradt: a következő évben ő már egyetemre járt. Közel egy évtizedre távol kerültünk egymástól (én levelező hallgatóként jártam az ELTÉ-re). Nem vesztettem el őt egészen a szemem elől. Néha összefutottunk például a Móricz Zsigmond körtér környékén, mert otthonaink nem estek messze egymástól; gyerekeink is egyazon általános iskolába jártak. Az egyetem elvégzése után András először a Szépirodalmi Kiadó lektora lett (Tandori *Töredék Hamletnek* című nevezetes első kötetének kolofonjában ott szerepel a neve), majd a KSH Társadalomstatisztikai Osztályán dolgozott – én meg az Írószövetség könyvtárosa lettem a ’60-as években.

A Bíró Yvett szerkesztette szép, fekete borítós *Filmvilág* számaiban is mintegy „egymás mellett” publikáltunk; mindketten írtunk Andrzej Wajda-filmekről. Könyvtárosi pályáink vonalai, állomásai pedig – sokszor a véletlenek merő szeszélye folytán – úgy alakultak, mintha „kergetnék egymást”. Amikor elhagytam a Bajza utcai könyvtárat: a KSH-ból ő került a helyemre, azzal az akaratlan teherrel, hogy egy általam elkezdett átfogó állományrevízió hátramaradt feladatait is – egyebek közt – neki és munkatársainak kellett befejeznie.

’68-ban visszahívtak a Széchenyibe, a Múzeum utcában székelő Könyvtártudományi és Módszertani Központ *Új Könyvek* című lapjának szerkesztőségébe. Így aztán (az engem is pártoló) Fodor András asztala mellett gyakrabban láthattam Andrást irodalmi beszélgetésbe merülve. Tudtam, a költő bizalmas hívei közé tartozik. Ott dolgozott akkor Mátis Livia (Fodor feleségének unokahúga), a kiváló műfordító Szilágyi Tibor, Iszlai Zoltán, aki akkoriban kezdő novellista volt, pár szobával odébb Vargha Balázs... A kéthetente megjelenő lapba sok egyéb recenzens mellett Donáth Ferenc, Kenedi János, Hajnóczy Péter, Tábor Ádám, Radnóti Sándor, Lángh Júlia írt könyvismertetéseket. Aztán tettem én is egy kanyart, elmentem Esztergomba könyvtárvezetőnek, és amikor mégis visszajöttem a fővárosba, az intézet ún. Hálózati Osztályán tudtak nekem helyet szorítani. Közben András ette az írószövetségi könyvtáros keserű, Bajza utcai kenyerét... Baráti segítség azonban onnan is kimenekítette, így lettünk közvetlen osztályos kollégák a Kálvin tér sarkán álló, lepusztult, szürke OSZK-részleg második emeletén a Múzeum utcában.

Ebben a könyvtárosi-értelmiségi intézményben kötöttünk voltaképpen barátságot. András igazán szenvedélyesen olvasó ember volt, megvett sok korabeli irodalmi, filozófiai folyóiratot, és a kiolvasott számokkal ellátta a kollégáit is. Nekem akkoriban – egyebek mellett – a közkönyvtári statisztika gondozása volt a reszortom. Őt, mint friss erőt, nem is emlékszem, milyen „módszertani” feladatra osztotta be az intézményvezetés. (Bármire is: rágta a ceruzáját a füzete fölé hajolva, különösen akkor, amikor a munkatervben előírt „anyagok” leadási határideje – mint valami szoruló hurok – kezdte fojtogatni.) Ám azt hiszem, akkor jött rá igazán a „rosszbaj”, amikor valaki kitalálta, hogy a szakma egyik legtekintélyesebb periodikájában könyvtárstatisztikai különszámot szerkesszünk kettesben. Őt társadalomstatisztikusai múltja, engem meg a hivatali

kötelezettség szorított rá eme feladatra. Jártunk például volt munkahelyére, a KSH-ba, igyekezőn szerzőket toborozni a lapszám részére...

Diskurzusaink, amelyek inkább voltak irodalmi tárgyúak, mint a könyvtári szakma kérdéseit érintőek, még inkább megszaporodtak a '70-es évek vége felé. Történt ugyanis, hogy egy hivatali átszervezésből adódóan a Múzeum utcai irodából kiköltöztettek néhányunkat egy óbudai lakótelepi panelház félkomfortos lakásából kialakított irodába, ahol körülbelül két éven át próbáltuk elvégezni a munkánkat – ő a becsületes emberek aggodalmával, én jókora cinizmussal. Azt hiszem, ekkortájt írtuk alá mind a ketten a „Chartás” tiltakozó ívet. Lett is munkahelyi fejmosás. (Később András már tartózkodott a hasonló akcióktól.) Később még „vagyonközösségbe” is kerültünk: együtt birtoklunk egy Bibó-émlékkönyvet.

Ha írtam valamit (igaz, néha hosszú kimaradásokkal), többnyire először neki mutattam meg. Nála figyelmesebb, a dicséretet és a kritikai észrevételeket tapintatosan elegyítő olvasót aligha tudok elképzelni. Többségében a biztatás, az ösztökélés volt véleményének alaphangja; bámulatos módon emlékezett korábbi dolgaimra, és összefüggéseket észrevételezett szerény munkáim között.

A párhuzamosok idővel megint szétfutottak: Lakatosnak sikerült az Új Könyvek szerkesztőségébe kerülni (oda, ahol korábban én szerkesztettem a társadalomtudományi rovatokat) – s ez lett pályájának egyik (nehéz ezt mondani, mégse kerülhetem el) „fénykora”. Amikor állástalanná vált kiváló értelmiségiek szövegeit gondozta, és a füstös, néha bizarr hangulatú szerkesztőségi íróasztalok körletében az ő magatartása lett a stabilitás, az alaposság, a megbízhatóság és a pontosság mércéje. S akihez az ügyfelek – írók, kritikusok, szamizdatosok és „legálisok” – szép számmal jöttek. És akikkel beszélgetni soha nem sajnálta az időt.

Minden munkahelynek, pláne egy könyvtári hivatalnak megvannak a maga rítusai, kisebb-nagyobb belső ünnepei. Ezekben különösen a szívembe zártam azt az arcukat, amit úgy nevezek, hogy „András mint társasági ember”. Ahogy harsányan fel-felkacagott, ahogy remek irodalmi (és persze közéleti) anekdotákkal szórakoztatta a társaságot, ahogy széles tájékozottságát kedves szerénységgel osztotta meg kollégáival – ezek a pillanatok különös fényeket csempészték számomra ennek az alapvetően komoly embernek a portréjára.

Párhuzamosaink – ha egészen el nem is távolodtak egymástól – újabb fázisba jutottak, amikor barátom úgy döntött: elhagyja a szerkesztőség süllyedni kezdő hajóját. Az intézményen belül „átigazolt” a Széchényi Könyvtár Olvasószolgálati Osztályára, hogy mint referenzskönyvtáros és a szabadpolcos kézikönyvtári állomány gondozója sok-sok kutató és egyetemi hallgató munkáját könnyítse meg. Jómagam mint filosz kolléga nemegyszer bolyongtam a már a Várban működő OSZK hetedik emeleti szintjén, így láthattam, hogy szolgálattevésként hogyan működik. Ha olvasó került a látóterébe (lett légyen az bárki), meg se mertem szólítani – számára a munka, a referenzszolgálat volt mindig az első. Hatalmas olvasottságát, memóriájának „winchesterét” bámulatosan tudta kamatoztatni ebben a szerepben (is). Néha most is hozzá fordulok, ha valamilyen adatban, kérdésben bizonytalankodom, vagy egy mérvadó tanácsra van szükségem.

S közben – épp ezen az ágon – lassan mégiscsak megszülettek azok a komoly irodalmári, szerkesztői munkái, amelyeket hajlandó lett a nevével is jegyezni. Ennek pontosságáról, alaposságáról több redakció (Új Könyvek, Holmi, BUKSZ) is tanúságot tehetett, s közben elkészült a komoly filológiai gondozást igénylő Fodor András-, Petri Györgykötetekkel, illetőleg a

magyar esszéisztika (Domokos Mátyás halála után „megörökölt”) nagy antológiájának utómunkálataival.

Ennyi az emlékező summázata ama „görbe vonalokról”, amelyekkel – állítólag – az isten képes „egyenes sorokat” írni. A mi kettőnk fél évszázados pályájának „párhuzamos vonalai” sem látszanak ma már túlon túl girbegurbának. Hálás vagyok a sorsomnak, hogy munkatársa és irodalmár-barátja lehettem.

A dokumentum a Magyar Elektronikus Könyvtárból származik

Boka László: Sapere aude

„Történetekről akartam inkább írni, nem az egyénről...”

Szövegeket kerestünk... Polcokon és agysejtjeinkben, sárguló lapokon vagy képernyőkön át, eredetiben, fordításban, olykor ferdítésben, intertextuális viszonyokat kutatva-sejtve, emlékképeket előhíva, összefüggéseket felidézve. Remélve, buzgón, egymást biztatva, fáradtság nélkül. Munkánkban és minden szabad percünkben. Olvasói kérésre, aktákat válaszolva, vagy csak magunk számára, magunk idézőjeles szórakoztatására, saját kutatásaink, szűkebb tematikáink megkívánta tudásszomjunk csillapítására. S persze a szöveg és a felfedezés, az újrafelfedezés adta öröm versenylázáért is. Olykor Jauszra meg Derridára gondolva, vagy még inkább Riffaterre-re, mintegy az ő igazát is demonstrálva, hogy az intertextus pontos meghatározhatóságának, megtalálásának hiányában is, lám, működhet az intertextualitás. Ha elbizonytalanodtunk, mindig hozzá fordultunk. Hozzá, kinek a tájékoztató könyvtárosok, a szakreferensek körében – éppúgy, mint saját generációja olykor nagyobb rivaldafényhez jutott író, irodalmár tagjai közt – régóta előkelő híre és tiszteletre méltó helye volt, s kihez minden szerénysége ellenére a hazai irodalmár-társadalom legkülönfélébb szereplői időről időre éppúgy elzarándokoltak, mint a vizsgaidőszakonként menetrendszerűen felbukkanó egyetemisták hadai.

Műalkotásokat vizsgáltunk, a szöveg létmódjáról beszéltünk... Közelről, olykor elevenébe vágva egy-egy mondattal, a közepéről kezdve, vagy lassan közelítve, kontextusok tömkelegét lefejtve róla, eljutva egy bizonyos képletes lényegig. Persze sosem az utolsóig, s mindig, mindig csak szóban. Beszélgetve. Merthogy textus és kontextus szűkebb és legszélesebb viszonylatában, képletes és szó szerinti értelmében is, olyan szerencsés helyzetben érezhettük magunkat, hogy betűk, szavak, szövegek, művek közt élve és dolgozva, a kulturális emlékezet nemzeti könyvtárként ismert tárházában próbáltuk jó kalauzokként eligazítani a járatlan látogatókat

éppúgy, mint a professzionális használókat. Olykor egymást, s persze önmagunkat is. A beszélgetés örömeivel és szabadságával.

Megérteni tanultunk... Helyükre raktuk a könyveket, a dolgokat. Valóságosan és képletesen is. Egy jó ideig együtt gyarapítottuk a Széchényi szabadpolcos, kézikönyvtári állományát. Akkor viccesen, ma inkább büszkén mondom, hogy egykori közös tevékenységünk inkább számított kánonalakító, kánonformáló tényezőnek, mint sok más szerkesztői, fordítói, kritikusi munkánk vagy egyéb írásaink. A könyvtárba érkező köteles példányok termését heti rendszerességgel átfésülve, abból az olvasói, kutatói igények és szempontok, illetve az aktuális könyvtári lehetőségek szerint válogatva, azokról beszélgetve, mérlegelve, eszmét cserélve, kisebb-nagyobb irodalomtörténeti traktátusokat folytatva haladtunk, teljességre törekedve, a teljesség lehetetlenségének biztos tudatában. Azóta is hálás vagyok ezért az időszakért! A tájékoztatók közt nem volt túlzás azt mondani: az itt eltöltött időszakból második egyetemnek felelt meg egy-egy évad.

Ha valaki mindezt azzá tette számomra, ő mindenképpen! Ő, aki sokunk számára most is valamiféle par excellence olvasó és kalauz egyben, akiben a teljes Gutenberg-galaxis él és újraszületik. A kulturális áthagyományozás szakralitását megköti rítusaiban nem, mérhetetlen jelentőségét az értelmezéshez szükséges szabadságban viszont újra és újra valló, vállaló, felismerő ember. A nagybetűs Olvasó, mondhatnám, ha évekkal előttem nem fogalmazták volna már meg, nem írták volna már le oly találóan, minuciózusan és precízen, s mellé nem rajzolták volna meg lényének intellektuális feszességében, küszködéseiben és kínjaiban is megkapóan emberi, barátságos voltát oly érzékletesen és megrettentően pontosan. Ha más szavakat, jelzőket keresnek, leginkább a kánonok többszólamúságának értelmét, esélyét hordozó, azt megtartó, éltető individuumhoz jutnék, vagyis lényegében ugyanide, egyfajta eszményi olvasó, értelmező képéhez. Nem túlzóan, s nem nagy szavakat keresve. Merthogy ő, aki az irodalomban méltatlanul engem nevez „kánontudornak”, miközben mindannyiunknál jobban, közelebbről ismeri a kánonok működését, mechanizmusait, gyakorlati hátterét és kirekesztő tapasztalatait, alkatilag ódzkodik mindenfajta dicsérettől és ünnepléstől. Pedig az ókori világ bölcseinek rezignált derűjéből, a zsidó kánonalapítók szövegismeretre vonatkozó rituális tekintélyéből és a görög filozófusok folyton megújuló szellemi szabadságából egyaránt összegyűrt européer olvasói szellemet hordozza, s így nyúl minden szöveghez. Szakavatottan, felkészülten, végtelen olvasottsággal és alázattal.

Mikor mellé kerültem, nyilván túlzón, úgy fogadott, mint régi ismerőst, mint ígéretes pályatársat. Akkor még nem tudtam, hogy valóban olvasta egy-két kezdő írásom. Aztán elkezdődtek beszélgetéseink. Egyre gyakrabban, nyíltan, elemzőn s egyenrangúan. Akkor már láttam, hogy eszmékben és eszményekben is nagyjából azonos az érdeklődési körünk, de csak fokozatosan ébredtem rá, hogy az irodalom terén a legkisebb összefüggéseket is ismeri, hogy a kollektív emlékezést mintegy nyelvi úton, szóban valósítja meg, de úgy, hogy nem valamiféle kötött, rögzített szöveggánont mozgat, hanem a szövegek kozmoszát járja be, annak végtelenségének a tudata irányítja. Néhányunknak egyenesen az az érzése támadt vele kapcsolatban, hogy mindent olvas. Kivétel nélkül. Talán ennél is fantasztikusabb, hogy sosem irigylésre okot adóan, hanem lényétől, személyétől lenyűgözve, önmaga számára is ösztönzőleg emlegette ezt körülötte mindenki.

Pár ilyen embert ismerek mindösszesen, aki fejében tartva minden korábbi kiadást, könyvtörténeti fejleményt, az íráshoz, szerzőhöz, kiadóhoz vagy éppen annak könyvtári sorsához,

későbbi utóéletéhez kapcsolódó eseményt, anekdotát kapásból idéz, s mindig páratlanul izgalmas szellemi háttérrel vázol fel. A legkisebb részletre is pontosan emlékszik, bámulatos memóriájánál csak végtelen olvasottsága nagyobb. Aki nem akar kánonszerűen olvasni, ha az a vaskalaposság és az eleve előírt szabályrendszerek szinonimája, s nem tud nem kánonszerűen olvasni, amennyiben az újraolvashatóság és a többszöri befogadás esélyeit értékkritériumnak tekinti. Aki mintegy demonstrálja az örök kánonközöttség állapotát, akitől tanulni lehetne az ideológiákon és téveszméken kívüliséget, a racionalitást és az objektív szemlélődést, az olvasás adta örömet, s ennél az örömnél is nagyobb, létszükségszerű megnyilatkozásokat, s mindezekben az egyéni olvasatok szabadságát, gazdagságát, vagyis az értelmezés végtelenségének a felszabadító tudatát. S mindeközben mindenben azt a fajta alaposságot és részre nem hajlást, melyet legfeljebb irigyelni lehet, eltanulni aligha, ellesni is csak nagyon-nagyon nehezen. S ez nem jelenti azt, hogy az ember ne vállalná saját elfogultságait, preferenciáit, rögeszméit. Nem jellegtelenséget vállal ugyanis, amelyre mindezek feladása készítené, hanem időigényes és sokak szerint egyáltalán nem kifizetődő tevékenységgel egyfajta átvitt értelmű otthont épít, mely a szellemi tájékozódás mai felgyorsult tempójában és igényei közt szükségszerűen befogadó, ugyanakkor értékek védelmére is kötelez.

Elek Artúr-i figuraként vonzódik a szépirodalomban egyszerre a régihez és az újhoz, az összetett irodalomtörténeti hagyomány megköthő momentumaira viszont sokszor éppolyan mosolyogva vagy megmosolyogtatón tekint, mint egy-egy fiatalos, az akadémiassággal és szaktekintéllyel szembemenő törekvés üdvösen zavaró eredményeire. Emlékszem, meglepően naprakésznek mutatkozott a különböző kritikai diskurzusok mai érvrendszerével, szótárkészletével, azok argumentációs bázisát elfogadó vagy éppen kikezdeni igyekvő hazai állapotokban a kortárs iskolák és szekértáborok viszonyrendszerével. Ilyen irányú beszélgetéseinkből, a rövidebb-hosszabb megnyilatkozásokból kivillanó elme örökmozgó kavalkádját figyelve, bevallom, én leginkább a kinnal és örömmel, de szüntelenül sorjázó kérdéseit, termékeny szkepszisét csodáltam. Mindezek mellett azt, ahogyan Pazar előrelátással tudta kitapintani a lehetséges határfokozatokat, a kritikai élek olykor szekértáborok megszabta villanásait s a szakadékok és lövészárkok jellegzetes mélységét, előrelátható irányát. Ha irodalomról, szövegértelmezésről volt szó, a beszélgetés nála, akarva-akaratlanul – még egy Manfred Frankkal is szembeszállva – nem hermeneutika és neostrukturális különbségeinek, mint inkább azonosságainak a lehetőségét demonstrálta. S mert a racionális szövegértelmezés válsága az objektivizmus esélytelenségét is tudatosította, az egyéni olvasat és értelmezés szabadságát a minuciózus klasszika-filológia hálátlan feladataként is megkerülhetetlen tényfeltáró munkájával ötvözte. Értékőrzést és újítást egyszerre feltételezve, talán kimondatlanul is arra gondolva: vállalni kell az irodalom és az egyéb művészeti ágak összehasonlításával járó időt és kockázatot, helyi hagyományokat vizsgálni kell éppúgy, mint időben vagy térben távolabbi kultúrák műveit. Tág értelemben vett közvetítői, fordítóí – ma azt mondanám: paraklétozsi, tehát –, olykor védői szerepkörben is eljárni.

A nagybetűs Olvasó mellett ma is egyfajta ideális értelmezőnek látom, akitől többek közt az eszmecserék során kölcsönös türelmet s a másik fél érveinek a megértésére irányuló nyíltságot lehet tanulni. S persze mindezek mögött az alaposságra, teljességre törekvést. Pedig küzdő, küszködő elme ő is, saját kérdéseinek, aggodalmainak kinnal megszült szavakba öntéséhez pontos kifejezéseket kereső. Akinél a befogadói sokféleség az összehasonlítás és a rendszerezés igényét is mindig magában rejt, ám ez a filológia nem korlátozza az interpretáció egyéni módozatait. Aki

szövegekre mint önálló léttel bíró esztétikai imperativusokra és valamiképpen áthagyományozandó, irodalomszociológiailag is megőrzendő entitásokra – akár külön történetekre is – egyszerre tekint. Mindkettő a megújítókészséget és az önmagán leginkább az értelmezésben túllépni képes individuum egyéni szabadságának eszközét jelenti, ugyanakkor a hagyománytörténés belátó alázatának, elfogadásának szükségszerűségét is hordozza. Aki figyelmeztet a szöveg univerzum determináló hatására, nem merül el áramlatok és gyűjtőfogalmak divatos örvényében, ugyanakkor nem hisz a kitüntetett jelentésben sem, s az efféle ókori, pürróni szkepticizmust sem felforgató szándékkal, sokkal inkább lételemként éli meg napi olvasásigényének végeláthatatlan csillapítása közben. A hagyományt és az intézményesült gondolkodást is egyszerre ruhazza fel értékkel és ostromozza folyamatos kérdéseivel, szkepticizmusával. Tudja, a szellemnek nincs sem neve, sem egyéb külső felismerhető jegye; csupán az alkotó tehetség s a megalkotottság látszólagos nyelvi egyeduralma világlik át minden alkotáson. Ahogyan azt is, mindezek ellenére politikai, ideológiai szempontok gyakran elfedhetik a művészi értékelést – s fejből sorol tucatnyi példát egyes művek recepciótörténeti anomáliáira –, mintegy demonstrálva, hogy a kiemelés vagy a torzítás, akár csak a hosszabb elhallgatás végzetes nyomot hagyhat, mely nyomot a hatástörténetben teljesen megsemmisíteni, eltörölni vagy ignorálni aligha lehet. Kérdések átpolitizálásától, az etnikai vagy nemi identitás, illetve a különböző szociális csoportosulások irodalomba importált felemás értékítéletétől távolságot tart, de teljesen nem zárkózik el tőlük. Talán nem tévedek, ha azt állítom: hinni aligha hisz bennük, ahogyan abban sem, hogy az irodalom s általában a kultúra csupán „retorika” kérdése lenne. A kulturális művek elemzésének strukturalista modelljéből mindenesetre éppúgy hasznos tapasztalatokat képes leszűrni, mint a legújabb irányok kultúrakutatásban feloldó olvasásanalízisének összetett értelmezői keretrendszeréből. Mint aki valahol sejti, tudja, érzi, hagyományt megőrizni aligha, mindig inkább csak teremteni, pontosabban újratemteni lehet. Jelzetek és jelszavak nélkül... Talán csak egyetlen, ám életbe vágó elvárással: „Sapere aude” – vagyis: merj gondolkozni! Lénye sugározza ezt. Emlékszem, valamely művészeti alkotás, mű, esemény, történet kapcsán rendszerint alázattal kérdezett olyan ügyekről is, melyekről alighanem mindnyájunknál többet tudott. Kitüntető figyelmével, őszinte véleményével közben észrevétlenül is látni, kérdezni tanított. Ilyenkor a beszédnek, beszélgetésnek azt a manapság ritka, értéktelített, eredeti változatát kaptam tőle, mely sosem invariáns információk közlésére és befogadására redukálódott, hanem valamiféle eredeti állapothoz közelített, divinatorikus irányba tolódott.

Akármit is írnék róla, szükségszerűen töredékes maradna a kép... Ha azt kérdeznék tőlem, milyen ő emberként, azt mondanám: halk, szelíd, derűs, szerény. De olykor keserű, mert szenvedélyesen keresi az igazságot. Kollégám, mentorom, barátom. Ha van valaki, akinek a véleménye számít, valakiről, valamiről, önmagamról, ő mindenképpen az. Közben olyannyira szellemi lény, hogy alkatilag is idegen mindenféle irányítástól, vezetői szereptől, döntési formától. Klasszikus értelemben vett tanítványai nincsenek is. Valószínűleg tiltakozna is ellene, hogy ő bárkinek mentora vagy példaképe lehetne. Sokaknak, mondhatnám majdnem mindenkinek segítése, segítő kollégája, megbecsült kalauza, ám keveseknek közeli barátja. Ha egy kissé annak tarthatom magam, a kevesek közül is a sorsszerűségnek, néhány szerencsés pillanatnak, bizonyára évek és események szerencsés egybejátszásának is köszönhetem mindezt.

Visszahozhatatlanul rohan az idő. Több éve már, hogy nem dolgozunk együtt. A múlt idő kényszerűen furcsa használata nem az ő, hanem az én továbblépésemnek köszönhető. Ő szerencsére még most is olvasók generációinak magyaráz, s valahol II. 4.31, 6.7 vagy 5.3 között

segít eligazodni azoknak, akik a könyvek labirintusában igazi kalauzra vágnak. Nem olyanra, aki csupán a megfelelő helyre, megfelelő kötethez igazítja őket, hanem aki megtanítja ott időzni, belemerülni, világokban elmerengeni a feltárni szándékozókát és az örök keresőket... Ahogyan egykor talán engem is.

*

Ő, aki egyes alkotások értelmezéseikor, bizonyos – magukat kritikainak valló – diskurzusok esetében a szerzőre utaló s a mű fölött gyakorta elsikló, túlzó vagy egyenesen kultikus jelzők áradatát legalább annyira gunyoros mosollyal konstataálta, mint én, most a tőle megszokott szerénységgel, legyintve, talán még dühösen is, bizonyára megmosolyogtatónak találja e sorokat...

Budapest, 2008. András havában

A dokumentum a Magyar Elektronikus Könyvtárból származik

Ballai László: Dialógusok Lakatos Andrással

Lakatos Andrással nem sokkal azt követően találkoztam először, hogy Fodor András kijavította *Aperitif* című hosszúversemet. De formálisan, mint egy dolgozatot, sőt, a kazuisztikában odáig ment, hogy a mellé a sor mellé, amelyben arról volt szó, hogy Becehegy talán nincs is rajta a térképen, oda írta felkiáltójellel, hogy de rajta van! Villoni bolyongásom – amelyről zsenyémmől szól – e helyiségben látszott a kilátástalanságba fordulni, ennek teljes félreértelmzését egy ilyen koszorús költőtől, a „fiatalok barátjától” mélyen sérelmeztem. Ezért is ajánlottak be Lakatos Andrásához, az Országos Széchenyi Könyvtár *Új könyvek* szerkesztőségének munkatársához, a kortárs magyar irodalom legkiválóbb ismerőjéhez, akinek – mit sem tudva arról, hogy ő egyszermind Fodor András jó barátja és költészetének tisztelője is – kellő iróniával adtam elő az esetet. Lakatos András csendes mosollyal csak annyit jegyzett meg, hogy Fodornak Becehegyen volt a nyaralója.

Ettől fogva Lakatos András minden kéziratomat figyelmesen elolvasta. Soha nem fogalmazott meg negatív, pláne nem bántó kritikát, nem adott „házi feladatot”, nem „írt fel” műfajokat, nem osztott meg velem „bennfentes fogásokat”, a műveim szelleméből kiindulva terelgetett, mégpedig azokat tágabb irodalmi kontextusban elhelyezve, amely nekem eszembe sem jutott, sokszor a szerzőket sem ismertem, akikhez hasonlított. Apróbb, ceruzás észrevételeivel – mint például „a maga élete nem a takarításról szól” megfogalmazás nem irodalmias –, azon felütésével, hogy

tulajdonképpen már nem nagyon van mit javítani az írásaimban, a felém irányuló tisztelettel – „Lászlónak” szólított, noha húsz évvel fiatalabb voltam nála –, de legfőképpen a lényéből áradó végtelen szeretettel – amely felvillant a szemében, amikor megpillantott –, egy esztendő leforgása alatt sokkal többet fejlesztett szövegkritikai képességemen, mint a találkozásunk előtti teljes évtizedben a poroszos szerkesztők és irodalmárok, akik egy pillanat alatt eligazítottak (minek is zavartam meg őket?), és akik csak dacot és ellenállás váltottak ki belőlem.

Lakatos András nem a hibákat kereste az írásaimban, hanem azokat a részleteket, amelyekkel azonosulni tudott, és különös örömmel fedezte fel a csak rám jellemző karakterisztikus vonásokat, a gasztronómiában és a zenében való jártasságomat, a drámáim szerzői utasításainak mindenre kiterjedő részletességét, valamint hogy bármilyen történelmi, gazdasági vagy akár műszaki leírást könnyedén be tudok emelni az irodalmi szövegbe. Ő volt az első literátus ember, aki írónak tekintett, nem holmi szerzőpalántának, jó tollú kezdőnek, vagy a holnap emberének, aki ma még csak közölhetetlen zsenyéket produkál. Nagyon finom utalásokkal segítette a fejlődésemet, egy versciklusom kapcsán megjegyezte, hogy rendelkezem a nagyformához szükséges szerkesztési készséggel, amikor pedig karcolatokat vittem neki, elmosolyodott, hogy még soha nem találkozott olyasvalakivel, aki publicisztikát ír, de nem jelenti meg. Most tucatnyi regénnyel és egy évtizednyi folyóirat-szerkesztői múlttal a hátam mögött egészen más dimenziót kapnak e negyedszázados megérzések.

Minden irodalmi díjammál becsesebbek számomra a következő mondatai:

„Az *Örökség* című versed különleges kegyelmi állapotban született.”

„Kezedre áll a novella.”

„Anyanyelvi szinten beszéled a magyar népmesét.”

„Te már mindent megtudsz írni.”

Lágyan csengő tenor hangú, törékeny alkatú, teljes egészében szellemi lény volt, végtelenül szerény ember, magáról alig-alig beszélt. Társalgásunkat mindig úgy irányította, hogy hasonló magasságban érezhessem magamat vele, a közös pontokat kereste, és soha nem érezte szellemi fölényét. Másokkal, a politikai helyzettel, a könyvtár költségvetésének megnyirbálásával kapcsolatos kritikáját is finom célzásokba burkolta. Soha nem zúgolódott, mert sokat szenvedett. Hosszasan szabadkozott, ha gyógykezelése miatt hetekig nem tudta elolvasni valamely írásomat. Egyik névnapján egy üveg pezsgővel ajándékoztam meg, csaknem megsértődött, és nyomatékosan megkért, hogy ez ne forduljon még egyszer elő. Azzal szereztem neki igazi örömet, hogy már nem kéziratban, hanem könyv alakban adtam át neki újabb műveimet. Teljesen meghatódott, amikor felfedezte *A szabadság mítosza* neki szóló, kötetbe nyomtatott ajánlását, pedig akkor már megjelent a kollégái által az ő tiszteletére kiadott *Az olvasó* című kötet (amiről persze mélyen hallgatott).

Kapcsolatunk új szakaszba lépett, amikor tájékoztató könyvtárosnak került fel a nyolcadik emeletre, ahol először 2002-ben jelentem meg kutatóként, hogy elkészítsem *A politika mint marketing* című tanulmányom alapvetését. Valósággal lázba jött, úgy szállította nekem a szabadpolcokról a köteteket Platónról Arisztotelésztől, Montesquieu-től, majd amikor már teljesen teleterítette az asztalomat, elkezdett keresgélni a katalógusokban. Felbecsülhetetlen segítséget nyújtott a Csokonai Vitéz Mihályról, Hunyadi Mátyásról, Mária Krisztierna erdélyi fejedelemnőről, és az 1848-49-es szabadságharcról szóló könyveim forrásainak összegyűjtésében

is. Ha Csokonai, elém teremtette Kardos Albert *Csokonai barátja Nagy Gábor*át, ha 1849, akkor Aggházy Kamill *Buda visszafoglalását*. Lakatos András kívülről ismerte a teljes szabadpolcos könyvállományt, pedig az negyvenzer kötet. Barátságunk okán azonban az olvasóteremben csupán egy-egy mosollyal, szóval kedvezett nekem, minden más olvasónak is ugyanolyan lelkiismeretességgel és készségesen sietett a szolgálatára. (Ha olyankor is betévedtem, amikor nem volt beosztva, és valamelyik, nála jóval fiatalabb kollégájához fordultam, fáradt kézmozdulat kísérte a választ: „Ott nézze meg!”)

Lakatos András elismerőleg mosolygott meg, hogy ellentétben az egyetemi ifjakkal – akik mindig kihúzták az asztali lámpákat, hogy csatlakoztathassák laptopjaikat a konnektorba (vissza persze már nem dugták) – én egy füzetrel és egy tollal jelentem meg a könyvtárban, mint holmi régi vágású író. Ő pedig nem csak a könyvtárossággal vált azonossá a szememben, hanem az Országos Széchényi könyvtárral is, ahová, amíg tudott, bejárt, hogy beteljesítse a küldetését. Ő vezetett be oda a legnagyobb szeretettel, szakértelemmel, és persze harminc éven keresztül csakis ott találkoztunk, e falak jelentik a díszleteit azoknak a dialógusoknak, amelyekben szellemünk megismételhetetlen módon egymásba kapcsolódott. Nagyon nehéz lesz felmenni oda...

Ki volt ő? Velünk, írókkal Dunát lehet rekeszteni. De olyan ember, aki mindannyiunk műveit végigolvassa alig van. Aki pedig nem csak végigolvassa, hanem meg is jegyzi mindazt, amit olvasott és nem választ ki magának egy-két szerzőt, hanem tökéletesen kiismeri magát különféle irányzatokkal, stílusokkal és eszmékkel tagolt, kaotikus világunkban – ő volt Lakatos András. Ő, aki megvalósította azt a teljesíthetetlen célkitűzést, hogy minden tudást elsajátítson, amely az irodalommal és a könyvtárral kapcsolatban lehetséges, és nem öncélból, hanem humanizmusból, hogy azt bárkivel megossza, aki a szellem szentélyébe belépett. Mester volt, aki dialógusokban tanított, mint Platón, de úgy, hogy mindazok, akiket terelgetett, a barátjuknak érezhették. E dialógusokkal több száz kötetet meg lehetne tölteni. Lakatos András halálával mérhetetlen veszteség érte a magyar értelmiséget.

Budapest a diktatúrák árnyékában – hibaigazító és magyarázatok

Ungváry Krisztián és Tabajdi Gábor *Budapest a diktatúrák árnyékában* címmel, a Jaffa kiadónál 2012-ben megjelentetett, érdekesnek tűnő könyvének lapunk előző számában bemutattuk a keresztmetszetét. A mű ugyan két történész keze alól került ki, ám hitelességét szaklektor nem erősíti meg. Ezért szerkesztőségünk végezte el a szükséges hibaigazításokat, magyarázatok kíséretében. Az áttekinthetőség kedvéért az idézetekhez fűzött kommentárokat dőlt betűvel szedjük.

16-17. o. „Kivégzésük után 31 évvel, 1989. június 16-án került sor Nagy Imre és társai

újrateremtésére. A több tízezer ember részvételével zajló kegyeleti szertartást a Magyar Televízió teljes egészében, élőben sugározta, így a szónokok beszédeit az egész ország hallhatta. A legnagyobb hatást a fiatalok nevében felszólaló Orbán Viktor váltotta ki, aki a szovjet csapatok távozását követelte.”

A „fiatalok nevében” történő felszólalás legitimációs problémát jelent, hiszen bárhol húzzuk is meg a fiatalság felső korhatárát (pl. 35 évnél, amennyiben 1988-ban a FIDESZ maximálta párttagjai életkorát), az bizonyos, hogy a magyar ifjúság elsöprő többsége akkor értesült a felszólaló létezéséről, és arról, hogy a nevében mond bármit is. Mármost az eseményen résztvevők megegyeztek abban, hogy aktuálpolitikai kérdésekről nem beszélnek. A többi „szónok” tartotta is magát ehhez. Túl ezen a szovjet csapatok kivonásának követelése azért is aggályos volt, mert az 1989. április 25-én már megkezdődött.

24. o. „Az MTV épületét az 1956-os forradalom 50 évvel korábbi jelszavaival is feltűzelt, kormányellenes tüntetők 2006-ban megostromolták és feldúlták.”

Mégis kik tüzelték fel a tömeget? A kormány megbuktatását célzó akció forgatókönyve és az azt kitervelők személye ma már ismert. Erre miért nem tértek ki a szerzők?

24. o. Urmáczy Nándor erdélyi politikus 1921. január 16-án e mondatokkal avatta fel az irredenta szobrokat: „Ez a hely a nemzet búcsújáró helye, de egyúttal a gyűlölet és bosszú kohója legyen. Ez a hely mostantól bekapcsolódik Európa véres történelmébe.”

Helyesen: Urmáczy. De ki ő? Soviniszta erdélyi politikus. A bátyja, Urmáczy János nagybirtokán dolgozó olasz foglyok 1918. november első hetében feltörték a kantint, majd felgyújtották a raktárt és szétszéledtek. A román parasztok ezt követően feldúlták az Urmáczy-kastélyt. Urmáczy Nándor erre toborzott egy katonai különítményt, amely „statáriális alapon” több mint száz román kivégzett, majd a holttestüket elégette. A terrorcselekmény hírére befagytak a magyar és a román nemzeti tanács közötti tárgyalások, és a román burzsoázia a forradalmat teljes mértékben Erdély elszakításának irányába fordította. Ez amúgy sem volt nehéz, hiszen nemcsak a földbirtokosok, de a – világháború idején rendkívül meggyűlölt – közigazgatásban és karhatalomban dolgozók zöme is magyar volt.

39. o. „Budapest lakosságának mintegy 20%-a minősült zsidónak, nekik csillagot kellett hordaniuk, és az összeköltöztetésükkel is megpróbálkoztak. Az antiszemita intézkedések azonban a nyilas hatalomátvételig bizonyos keretek között maradtak. Október 15-től ezzel szemben mindennaposá váltak a gyilkosságok, és hamarosan meginduló katonai ostrom mellett a zsidónak minősített személyek külön is ostrom alatt érezhették magukat.”

A szerzők finoman megkerülik a Horthy-rendszer protofasiszta jellegének, illetve fasiszálódásának tárgyalását, amelyet már a könyv tematikája is elárul, amennyiben az 1920 és 1944 közti rendszert nem minősítik diktatúrának, holott abban szűkítették a választójogot, a kormányzó tetszése szerint feloszlathatta a parlamentet, a rendszer szélsőségesen nacionalista, valamint forradalom- és zsidóellenes volt, a katonai hatóságok polgári személyeket figyeltek meg, törvénybe iktatták Horthy érdemeit (amelynek alapján épületeket és intézményeket neveztek el róla és ezüstpengőt vertek a képmásával), az első zsidóellenes törvényt már 1920-ban meghozták, nem is beszélve arról, hogy ama „bizonyos keretek” közé sorolható maga a Keret is, a

munkaszolgálatos különítmény, amelyben hetvenezer embert hajtottak ki fegyvertelenül, felszerelés nélkül a frontra, a halálba...

104. o. „1957-ben pedig itt nyílt Budapest első (!) éjszakai szórakozóhelye, a hamarosan hírhedtté váló Jereván mulató.”

Cziffra György, akiről talán hallhattak a szerzők, 1947 és 1956 között számos bárban zongorázott, így a Savoyban, a Dunakorzóban és az Arizonában...

142. o. „A Szovjetunió területén a magyar foglyok mintegy 2000 táborban raboskodtak. Az évek múltán épségben hazatérteket a magyar államvédelmi hatóságok megfélemlítették, és hallgatásra kötelezték.”

A II. világháború után gyorsan változó korszakokat tömbszerűen egybeöntő, sommás megfogalmazás. Az 1947 végéig hazatért többszáz ezer embert nem érte semmilyen inzultus.

145–146. o. „Budapesten a deportálások következtében felszabaduló 5292 lakást párt-vezetőknek és élmunkásoknak osztották szét.”

A lakásokat úgy „osztották szét”, hogy állami tulajdonba kerültek és lakóiknak bérleti díjat kellett fizetniük, igaz nem a valós ingatlanpiaci értékhez igazodva. De hát pontosan erre épül a mai rezsisöke kentő demagógia: dolgozzál és az állam majd átvállalja a költségeidet.

149. o. „1956-ban Magyarország a világpolitika középpontjába került. A forradalom, a kommunista diktatúra elleni szabadságharc, majd a szovjet megszállás alapvetően megváltoztatta az országról kialakított képet.”

Már Szekefű Gyula óvott a történelmi romanticizmustól! 1956 őszén a világpolitika középpontjában a szuezi válság állt. Az, a világgazdaság egészének működésére kiható kérdés, hogy a közel-keleti olaj kijut-e a Földközi-tengerre, nyilvánvalóan sokkal jobban foglalkozatta a vezető politikusokat, mint az, hogy egy kis ország elnyeri-e függetlenségét. A magyarországi felkelés – világtörténelmi kontextusba helyezve – a csatornaválság nyugati országoknak kedvező megoldását segítette elő.

„A nyugati közvélemény csodálatát kivívó »pesti srácoknak« sikerült az ellenük bevetett szovjet tankok első ostromát megállítani.”

A „pesti srácok” kifejezés használata legalább három szempontból aggályos. A fővárosi lakosság csupán vidéki szóhasználatban „pesti”. A Széna-téri felkelési góc vezetője, az 59 éves Szabó János semmiképpen nem mondható srácnak. A jiddis eredetű – tolvajt, csavargót jelentő – „srác” szó sem az igényes magyar beszédbe, sem pedig egy tudományos munkába nem illik bele.

150. o. „A Műszaki Egyetem diákjai 1956. október 22-én fogalmazták meg követeléseiket. Pontjaik számos más forradalmi csoport programjára hatással voltak. A szovjet csapatok kivonulása, a többpárti választások, a tervgazdálkodás és a parasztságot sújtó gazdaságpolitika

felülvizsgálata mellett a kommunista politikusok felelősségre vonását és új címet is követeltek.”

Míg az 1848-as 12 pontot hűen megőrizte az emlékezet, 1956-ra visszavetítve a képzelet, a különböző ideológiák mentén számos 12 pontot hozott forgalomba. Mindenek előtt a demokratikus szocializmust követelték az emberek. Azok, akik „1956 szelleméről” beszélnek, tehát erről beszélnek.

173. o. „A pártállam kettős struktúrája szerint minden állami szervezetet, minisztériumot az MSZMP KB egy-egy osztálya felügyelt.”

A szerzők a következő oldalon felsorolják az osztályokat is, amelyek száma az 1980-as években pontosan hét volt, a minisztériumok száma ellenben egy tucat, az állami szervezeteké azonban több ezer... A két történész valószínűleg azt szerette volna megfogalmazni, hogy a tükörreferatúra-rendszerben – mint manapság is – minden államigazgatási szervnek megvan valamiképp a pártirányításbeli megfelelője. A diszfunkció nyilvánvaló: mindenkől kettő van, holott egy is elég lenne, de mivel kettő van, egyik sem működik igazán.

Dull Ernő: A többször félreértett „történelmi jog”

A jog annyiban fejezi ki az igazságot, amennyiben a fennálló hatalmi viszonyoknak megfelelően alakítja a társadalom tagjai, illetve a társadalmak között érvényesülő szabályokat. De létezik-e „történelmi jog”, amelynek a nevében például Románia igényt tart Erdélyre?

„Attila király halála után a rómaiak Pannónia földjét legelőknek hívták azért, mivel a nyájak Pannónia földjén legeltek – olvashatjuk meglepő módon Anonymus *Gesta Hungarorum*ában (holott az első írott forrás a XI. században említi a románkat, akkor is az Al-Dunától délre). – És joggal mondhatták Pannónia földjéről, hogy az a rómaiak legelője, hiszen éppen most is a rómaiak legelnek Magyarország javaiból.”

Ezt persze a román „történettudomány” a dákoromán elmélet cáfolhatatlan bizonyítékként holott Pannonia nem Dacia, hanem a Dunántúl, amely a magát a római császárok örökösének tekintő Nagy Károly birodalmához tartozott, Kristó Gyula pedig rámutatott, hogy az a „most”, az a mű írásának kora, azaz a XIII. század eleje. Az Anonymus kortársainak számító Hohenstauf-császárok magukat következetesen a rómaiak császáranak (Romanorum Imperator) nevezték. Így tehát a Magyarország javaiból legelő rómaiakon egy magyar királyné, mégpedig II. András első felesége, Gertrúd kíséretében bejött előkelők értendő. A gesta megírásának kezdő dátuma (a terminus post quem) 1205-ben jelölhető meg, amikor András trónra került, s kezdetét vette a „merániak” uralma Magyarországon.

Gertrúd kezdeményezte, hogy öccse, Bertold foglalja el János, az esztergomi érsekké emelt kalocsai érsek helyét. III. Ince pápa 1207 decemberében megadta Bertold számára a megerősítést. Hogy ki is volt ez a Bertold, aki újdonsült kalocsai érsekként Vicenzába utazott, hogy „képezze magát” (gondoljunk csak a mai marketingpolitikusokra, akik költségvetési pénzből kirándulgatnak,

vadászgatnak), arról maga a pápa emlékezik meg: „méltatlan kóborlásával tudatlanságát – amelyet otthoni tanulással biztosan felszámolhatott volna – gyalázatos módon országnak-világnak közhírré tette”. A pápa utasítására Bertold visszament Magyarországra, II. András király pedig további magas tisztségekbe ültette, 1209-ben dalmát-horvát bánná, röviddel utóbb erdélyi vajdává tette. Bertold, a maga kalocsai érseki méltóságát legalábbis egyenlőnek véelve az esztergomi főpapéval viszályba keveredett a magyar egyházfővel.

Gertrúd két további testvére, Eckbert bambergi püspök és Henrik isztriai őrgróf gyanúba keveredett, hogy részük volt Fülöp német király gyilkolásában, ezért az új német uralkodó, IV. Ottó birodalmi átkot mondott rájuk, s menekülniük kellett a német-római császárságból. Útjuk 1208-ban hogy, hogy nem Magyarországra vezetett, ahol II. András szívesen fogadta őket, a bambergi püspöknek mindjárt nagy birtokadományt tett a Szepességben. E kiterjedt terület azonban már a következő évben Eckbert beleegyezésével, valamint a „merániak” – a királyné, Bertold kalocsai érsek és Henrik őrgróf – kérésére egy bizonyos Adolf préposté lett, akit Gertrúd hívott Magyarországra. „A királyné a bárhonnán jövő németek iránt bőkezű és szívélyes volt, és azok nehéz helyzetén mindenben segített” – olvasható a kortárs *Annales Marbacenses*-ben, amely teljesen egybevág azzal, hogy „éppen most is a rómaiak legelnek Magyarország javaiból”.

A *Gesta Hungarorum* megírásának záródátumát (a terminus ante quem) a Gertrúd és köre elleni 1213. évi őszi merénylet képezi. A „merániak” magyarországi befolyását sérelmező főurak rátörtek a pilisi erdő tájékán időző királynéra és társaságára, amely Bertold érsekből, Lipót osztrák hercegből, német előkelőkből és Bertold papjaiból állt. A merénylők megölték Gertrúdot, és dühüknek számos német is áldozatul esett, még Bertold szerzeteseit is bántalmazták, de Lipót és Bertold megmenekült. A kalocsai érseket II. András röviddel ezt követően külföldre vitette, s mivel bátyjai, Eckbert és Henrik már 1211-ben eltávoztak Magyarországról, 1213-ban valóban vége szakadt a „meráni kornak”, a rómaiak Magyarország javaiból való „legelésének”.

Mérföldes előrelépést jelentett az Anonymus-kutatásban ifj. Horváth János tanulmánya, amely párhuzamot fedezett fel II. András „új berendezkedésnek” nevezett gyakorlata, a királyi birtokok két kézzel történő szétszórása és Anonymus gestájának azon beállítása között, hogy Árpád minden győztes katonai akció, sikeres előrenyomulás után birtokot adományozott híveinek. Anonymus azonban nem egyszerűen csak leírta a birtokadományokat, hanem elvi köntösbe öltöztetve, nyíltan helyeselte is azt „Csanádnak az említett király [Szent István] a jó szolgálatért feleséget adott, és neki adományozta Ajtony várát összes tartozékaival egyetemben, amint hát szokásuk a jó uraknak híveiket megajándékozni” (11.); „Mikor Tas és Szabolcs be akart vonulni a vezér udvarába, ez [Árpád] összes vitézeit elébük küldte, s így nagy örvendezés közepe fogadta őket. Aztán – amint már szokásuk a uraknak, hogy híveiket szeretik – majdnem mindennap a maga asztalánál látta őket vendégül, sok ajándékot adott nekik” (29).

Anonymus az ősi, de genere jogon birtokló réteg szószólója lehetett, amely 1210 táján kiesett az uralkodó kegyéből, minthogy a Magyarország javaiból legelő rómaiak kiszorították, és amely II. András ellenében előbb a Géza-fiakhoz, majd a gyermek Bélához igyekeztek csatlakozni, s talán már 1210 táján elindították a mozgalmat annak érdekében, hogy Bélát II. András királlyá koronáztassa, amely fáradozásukat végül is 1214-ben siker koronázta. Csak ezzel magyarázható, hogy a gesta szerint „Álmos vezér tanácsot tartván övéit mind megeskettvén, még életében vezérré és parancsolóvá tette fiát, Árpádot”.

A hét vezér közötti „vérszerződés” esküjének negyedik szakasza így hangzott: „Hogyha valaki

utódaik közül hűtelen lenne e vezér személyéhez, vagy egyenetlenséget szítana a vezér és rokonai között, a bűnösnek vére omoljon, amint az ő vérük omlott az esküben, melyet Álmos vezérnek tettek” (6.). S a „vérszerződés” utolsó, ötödik pontja szükségszerűen tartalmaz szankciót az esküszegő vezér (király) ellen: „Hogyha valaki Álmos vezér és a többi fejedelmi személyek utódai közül az esküvel kötött megállapodásokat meg akarná szegni, örök átok sújtsa” (6.). Milyen esküpontokat is szeghetne meg az Álmos-utód II. András? Kizárná a hét vezér leszármazottait a szerzett javak méltányos birtoklásából, kivetné azokat a saját tanácsából, és nem juttatna nekik országos tisztségeket. II. András mindezeket az „esküszegéseket” elkövette.

Ám Anonymus csupán hűséget követel II. András iránt. Ennek feltétele, hogy a király is gyakoroljon kegyet mindazokkal szemben, akik ősi jogon kiérdemelték ezt. Anonymus korában az uralkodó osztály oly módon hasadt két részre, hogy a hatalom bástyáin belül lévő „meráni” előkelők kiszorították magyar arisztokratákat, akik ellenzékbe vonultak, és egy további Álmos-utód – a Géza-fiak vagy a gyermek Béla – védőszárnyai alá igyekeztek. Anonymus tehát úgy akarta átrendezni az uralkodó osztály társadalmát, hogy azok birtokolják a politikai hatalmat, akik a hajdanvolt időkben fegyverrel, az ország elfoglalásával, a határok kiterjesztésével ezt kiérdemelték – vagyis a történelmi jog alapján.

Anonymus nem általában II. András „új berendezkedésének” híve volt, hanem annak az inkább csak kívánt, semmint megvalósult elvnek a szószólója, hogy az uralkodó minél nagyobb birtokkal jutalmazza azokat a nagy múltú családokat, akik kiérdemelték ezt. Anonymust nemcsak történelmi érdeklődése vezethette egy ilyenféle koncepció megalkotásához, hanem feltehetően családi viszonyai is. Ha nem lehet is meghatározni, hogy személy szerint ki volt ő, annyi valószínűnek látszik, hogy a származásából adódó társadalmi állása bírhatta rá a történetiség elvének fokozott érvényesítésre. Feltehető, hogy Anonymus magát honfoglalónak tartó atyafiságból származott.

Az Anonymus által megformált koncepció tehát, bár az 1210 körüli magyar társadalomra alapul, nem azt, hanem annak vágyképét vázolja fel. Ugyanakkor Anonymus nem ismerte a IX–X. század fordulóján a Kárpát-medencében és Közép-Európában működő történelmi személyek nevét, és nem ismerte a magyar honfoglalás azon katonai eseményeit sem, amelyeket egykorú források hitelesítenek. Ezért kétségtelenül igaz, hogy Anonymus nem megbízható forrása a magyar honfoglalásnak, így a románok feltételezett jelenlétének sem. Műve azonban felmenőinek magyarországi kormányzatra való jogát sem alapozza meg, hiszen a XIII. század elején csupán egyetlen család kontinuitása nyúlik vissza bizonyíthatóan a honfoglalás időszakára: az Árpádoké. I. István ugyanis új, keresztény legitimitás alapján nyilvánította magát uralkodónak, és ez egyet jelentett a pogány identifikáció és mondavilág halálával. Az uralkodó által behívott és az *Intelmek*ből sokat idézett vendégek nem holmi – majd századokkal később érkező iparos polgárok voltak –, hanem fegyveres lovagok, mint Hont, Pázmány és Vecelin, akik a nem Árpád-törzsbeli pogány nemzetségek legyőzésében a segítségére voltak, ők lettek az első ispánok, azaz főnemesek, akik birtokadományt kaptak. A feudalizmusban a nemesi előjog pedig a királytól kapott címhez és földtulajdonhoz kötődik. Nem lehet tudni, hogy az Istvánnak behódoló „ősi” családok hol helyezkedtek el a feudális nómenklatúrában, de vélhetően az idegen vezetők fegyveres kíséretébe, az ugyancsak az *Intelmek*ben említett „tanács” tagjainak kíséretébe tagozódva. Amikor tehát a XIII. század elején a tamgák (nemzetségi közös jelek) tömegesen festődtek fel a „genusok” címereire, akkor az ősi tradíciók már teljesen értelmüket veszítették.

Feltételezzük bár, hogy a román nemzet volt az egyetlen, amely sziklaszilárdan tartotta magát a Kárpát-medencében több mint hatszáz esztendeig, így – az eraviszkuszokkal, illírekkel, rómaiakkal, szarmatákkal, jazigokkal, alánokkal, germánokkal, hunokkal, keleti gótokkal, gepidákkal, longobárdokkal és az avarokkal ellentétben – nem söpörték el a népvándorlás egymást követő hullámai, mégsem ezért birtokolhatja a történelmi Magyarország egyharmadát, hanem mert uralkodó osztálya a mienkénél sokkal ügyesebben politizált a XIX. és a XX. század fordulóján, és nemzetközi jogi egyezményekkel biztosította magának a területet, amelyet Horthy Miklós képviselői is aláírtak a Nagy Trianon palotában.

Délibáb

Bertók László: Eleinte mintha játszana

Lakatos Andrásnak

Eleinte mintha játszana, eljátszaná csak
 a szerepet (önmagát?, mit?), amit (azt hiszi)
 büntetlenül és bármikor megmosolyoghat,
 kritizálhat, kijavíthat, visszaadhat,
 amelyből ha kilép, azonnal ott a másik.
 Nem érdekli (eszébe se jut), hogy
 kiosztja-e rá valaki, vagy a szerep választja,
 s hogy szerep-e egyáltalán vagy az élete csak.
 Újra meg újra ízig-vérig eggyé lesz vele,
 észre sem veszi (s ha mégis, akkor a játék
 részének tekinti), hogy hol ösztönösen,
 hol szándékosan meg akar felelni (megfelel!)
 valamely erő (színvonal?, erkölcs?)
 ölelésének (önkényének?, törvényének?).
 Csak a második részben, s annak is a vége
 felé, amikor a keze, a lába, az emésztő, s a
 testnedveket kiválasztó, áramoltató, üritő
 szervei lassacskán el-elmaradoznak egymástól,
 sőt, tőle is, s azt játssza (játszaná?), hogy
 egy-egy kudarcból (örökkévalóságnak tűnő
 pillanatból) a jobbik fele (a titkos
 kapcsolata?, a rutinja?) vissza-visszaszalad

a lustálkodó (fáradt?, kopott?, lázadó?)
gubancához, megsimogatja, megnyomogatja,
gyógyszerekkel biztatja, bolondítja,
engedelmeskedni, közreműködni, mozdulni
készteti, csak akkor derül ki (döbben rá),
hogy magának játszik, s megmosolyogni való,
hogy már a legcsekélyebb „eredménytől” is
olyannyira föllekesedik,
mintha akármit eljátszhatna még.

A dokumentum a Magyar Elektronikus Könyvtárból származik

József Attila: Jön a vihar...

Jön a vihar, tajtékja ében,
haragos bírák feketében,
villámok szelnek át az égen,
mint fájó fejen a kinok,
utánuk bársony nesz inog,
megremegnek a jázminok.

Almaszirmok – még ép a roncs ág –
igyekszenek, hogy szállni bontsák
kis lepkeszárnyuk – mily bolondság!
S ameddig ez a lanka nyúl,
a szegény fűszál lekonyúl,
fél, hogy örökre alkonyúl.

Borzongásuk a nem remélt vád –
így adnak e kicsinyek példát,
hogy fájdalmad szerényen éld át,
s legyen oly lágy a dallama,
mint ha a fű is hallana,
s téged is fűnek vallana.

Deák Mór: Kettő

– az elveszített könyvekből

meglátogatlak mikor meghalok
lassan ballagok
s ahogy szoktam gyalog
hozzánk földi futkosás többé föl nem ér
meghaltam egyszer egy mosolyodért
s most én mosolygok
szervusz
itt vagyok

a nap az égen az egyetlen szemed
lefogom majd hiszen ha elmegyek
nekem a hold se számít
és semmi sem ragyog
igaz ameddig éltem addig sem ragyogott
s letérdelek megcsókolom kezéd

nem mert szeretlek
nem mert fiad vagyok
a tűzért ami bennem lobogott
ha fiad voltam így lehettem fiad
s oly nagyra nőtt bennem az áhítat
hogy Benned magammal
összeolvadok

ha nem fogadsz megértem persze azt is
csak elmarad az utolsó katarzis
ne félj attól hogy kiterítve látlak
felépült régen bennem is a házad
s gyermekeimben építem házad is

a halottakat nem
csak az élőket szánom
nem is kérek Rajtad semmit számon
elzavartál és én megtérek haza
kedves halottam egyhalott fia
csak engedj kicsit oldaladon állnom

Deák Mór: Elvisznek téged is majd a harangok

elvisznek téged is majd a harangok
fejre bronzsapka kondul visszhangozva
templomok nyelvén zúg érted a fájdalom
s röptükben megszakad galambjaid szíve

gyáskígyó feje lesz majd a koporsód
földbemaró vonagló gyáskígyóé
a kápolna haranglábbon elbujdosik
s koszorút virágozni utána fut egy rózsza

de lesz nyár lesz tél és lesz tavasz
és lesz szőlőszemzemű ősz is
fejfád karóján égig fut majd egy vessző
és újra megszülni megáldja földedet

Nagy László: Félelmes alkonyat

Napnyugaton az ég csupa vér,
piros tenger hegytetőig ér,
köröttem az élet csupa por,
marhacsordát portenger sodor.

Nem dalol a földön senkisé,em,
gyáspántlika leng a sziveken,
aranytorkom porral van teli,
szivemet a bánat elnyeli.

Kút nyöszörög, valaki itat,

leány zokog gyászlevél miatt,
szól a harang, még nem vitték el,
nekem a félelemről énekel.

A szöveg a PIM digitális archívumából származik...

Nagy László: Szárnyak zenéje

Dobognak, tündöklenek,
érnek a teremtmények.
Ősz fele fordult arccal
pirulnak tudatlan lázban,
még nyár van.

Idesodródtam,
aranyba, hóbe,
ide az áldott mezőbe.
Semmi bajom,
csak más a tekintetem,
s néha a szívem fölé
téved kezem.
Nem érdekes.
Tüzes a föld, levegő,
éden s pokol az ingem.
Idegeimben
zeneszó jár.
Tudom, hogy törvény szerint
betölti sorsát minden.
Gyötrelmes és gyönyörű
ez a nyár.

Csupa sujtás az ég,
dicsőség-sugarat
hány özönnel a nap,
szurony-él minden irány,
madár is belevakul.
De alul
állkapcsát szörnyen kitárva

nyeli a homokbánya a hőt.
Nyelve: a csillámos út
szélesedik,
tüzesen a fűre tolúlt.
Eperfa bódul,
szemereg barna vére,
elvarasul.
Árva fa, árva bokor
ön-árnyékába bújna,
gyötrődik zajtalanul.

Dolgozik minden,
nincs kegyelem.
Fény zaklatja a földet,
szűköl a táj,
de terem.

Rozs, búza, árpa,
levágva megindul,
kukorica izgul,
sajog a tarló virága,
millió méh fuvaroz,
az ég, meg a méz arany-háza
zajos.

Almafa piros koloncot
nevel, a szilvafa kéket,
páncélosodnak a magvak,
ha nedvek apadnak.
A gének találnak fészket.
Megőrzi magát az élet.
Ropogás, bongás,
küllők kerepelése –
nem a lemondás érik,
lerogyni nem szabad élve.
Gép tüzesül,
forrón futnak a szijjak –
a ló homlokán ereszen
lüktet a csillag.
Szakad az ember veséje,
de az űrt álma belengi,
muzáj dicsőnek lenni,
nincs kegyelem.
Ez itt a szárnyak zenéje,
ne feledd.
Soha nem feledem.

A szöveg a PIM digitális archívumából származik

Krúdy Gyula: A pákász halála

(Egy vadász irataiból)

Elmondom már egyszer, hogy halt meg Zsombik, a tuhai pákász.

Régebbi időben inkább voltak pákászok, mint mostanság. A pákászok, madarászok és vadászok nemes fajtája kihalófélben van. Elhagyott, vad területek alig vannak Magyarországon. A hajdan regényes tájakon zakatolva rohan keresztül a vonat, és a tiszai nádasok túlvilági csöndjét a gőzhajó kürtje veri föl. A fegyveres emberek, az országutakon, mezőkön, erdőkben kóvályognak, nem jó szemmel nézik a céltalan csavargókat, a nomád életet folytató, elzüllött embereket. Hajdanában a pákász valami különösebb okból választotta magányos foglalkozását a lápok között, nádasok rengetegében. Meghasonlott az emberekkel vagy önmagával, elment, hol nem háborgatta senki. Az egykori szegénylegények közül sokan húzódtak meg a lápok névtelen szigetein, az emberhangtalan magányosságban.

A tuhai pákászcól sokáig csak annyit tudtunk, hogy van, de nem látta senki. Nyári napfényben néha gyenge füst szállt fel a nádas közepéről: az ismeretlen pákász tüzelt ott. Máskor, vadkacsalesen, rövid, tompa durranás hallatszott a lából: a pákász vadászott az éjszakában.

Monták, hogy a faluban élt egy asszony, akihez olykor látogatóba eljárt a pákász. Ruháját kimosatta, dohányát, puskaporát véle megvétette. Csontos, szigorú arcú parasztasszony volt, az ura nagyon régen meghalt, gyermeke nem volt. A falu végén lakott, egy kis viskóban, senkivel barátkozott, senkit se szívelt. Élt magában, mint a csibor a víz fenekén.

Azon a nyáron, amelyikről mesélek, egy fiatal festőművész jött hozzánk Pestről. Eget meg vizet akart festeni. Fehér topánkát és szalmasárga ruhát hordott, de különben jóra való fiú volt. Délután a kocsmában kuglizgattunk, jégbe hűtött söröspalackokat nyert a győztes. Egyszer valaki szóba hozta a pákászt, aki odakünn lakik a lábban. A festő mindjárt látni akarta.

– Odafestem a tó partjára és horgot adok a kezébe! – kiabált a festő, és lelkesedésében kilenc babát ütött.

Elhatároztuk, hogy másnap megkeressük a pákászt. Eddig senki se érdeklődött iránta, de a festő annyit regélt róla, hogy kis falunk nevezetességének kezdtük tekinteni pákászt, mint a Mátyás királybeli romokat az erdőn.

A jegyző este elhívatta azt az asszonyt, aki a pákászra mosott. A festő különböző kérdéseket tett fel, és az asszony gyanakodva húzogatta homlokába kendőjét. Majd egyszerre megrázta a vállát:

– Egy mogorva vénember az, tekintetes úr, annyi egész – szolt és elment.

Másnap útra keltünk a láp felé. Hogy a kirándulást hasznossá is tegyük, puskát és kutyát vittünk magunkkal. Egy paraszt ajánlkozott, hogy bevezet a láp szívébe, ahol pákászt sejtettük. A paraszt ismerte az utat, és a zsombékok között, az embernyi magas nádban biztosan haladt előre. Négyen voltunk, a festő lelkesen nézegette a vizeket a nyári alkonyat fényében, mi többiek kedvetlenül tapostuk az ingadozó, nedves talajt, melyből sáros, iszapos víz bugyborékkolt ki lépéseink nyomán. Szélcsendes alkonyat volt, az ingó nádas hallgatott, mintha halottat rejtegetne. Madár nem kiáltott, csak a messzeségből, a láp széléről hallatszott elmosódva a békák esti beszélgetése. A festő – nyugtalan, ideges ember volt szegény – halkan és sebesen beszélt.

– Aki itt élhet, távol a világi zajtól, nagyon boldog ember lehet. Valami különös, nagy szerencséje lehet a sorsnak, ha valakinek olyan csendes, együgyű a lelke, hogy innen el nem kívánczik. Az ember a csöndességre, szabadságra és nyugodalmasságra született. Itt talán száz évig is el lehetne élni...

A paraszt – beszédes, sárga kis ember volt – felkapta a szót.

– Zsombik lehet valami százéves. A legöregebb emberek sem emlékeznek arra, hogy valamikor fiatal ember lett volna Zsombik.

Sík vízhez értünk, amely vérvörös fényben, gyengén fodrozódott. A víz közepén zöld sziget látszott. A szigetből magas, fehér füstszalag kanyargott felfelé.

– Amint látják, éppen itthon van Zsombik — mondá a paraszt, és teli tüdőből kezdett kiáltozni a sziget felé.

Sokáig kiáltozott, amíg egyszerre csónak közeledett a sziget felől. Csónak? Nem volt az csónak, csak egy kivájt faderék, amilyent ma már csak múzeumokban látni. A lélekvesztő nyílegyenes irányban, sebesen röpült a part felé, a nádas sík vizén. Benne ült a pákász, és alig mozdítva a karját, evezett. Kalapja nem volt Zsombiknak. Deres, hosszú haja a vállát verdeste. Napégette arca fekete volt és ráncos. Kuszált szakálla, mely összenőtt bajuszával, mellét verdeste. A festő lelkesen nézte az inges, mezítlábos vénembert: „Soha ilyen stúdiumot!” – mormogta, és szinte elnyelte a szemével az öreget, amint nyugodtan és nagy gyorsasággal közeledett lélekvesztőjén.

A paraszt vitte a szót, bár erre senki se kérte:

– Jó estét, Zsombik bácsi! – kiáltotta – látni akarták az urak, él-e még, hal-e már?

Az öregnek kevés foga maradt meg a régi időkből. Selypítve felelt:

– Élek is, halok is. Most már visszamehetek? – kérdé, és bosszús mormogással nézte végig a társaságot. Majd kis gondolkodás után hozzátette: — Ha legalább dohányt hoztak volna!...

A festő belenyúlt a zsebébe, és egy maroknyi szivart adott az öregnek. A pákász fitymálva nézte a dohányrudacskákat, aztán gyanakodva kérdezte:

– No hát, itt vagyok, mit akarnak? A szigetre úgyse jöhetnek, csak egy ember fér el a

ladikomban, meg én magam...

Elhatároztuk, hogy a festő megy át az öreggel a vízen, miután neki kenyere, hogy pákászkunyhót lásson. A festő beült a ladikba, az öreg megmozdította az evezőt, és a csónak, olyan gyorsan, mint ahogy jött, a sziget úszott.

A festő nem sokáig volt odaát. Vidám, szinte boldog arccal tért vissza. Hazafelé menet vígan füttyörészett és emlegette:

– Nem is tudtam, hogy ilyen troglodytok is vannak. Az öreg úgy él, mint egy vadember. A vadkacsát megnyúzza, mielőtt megsüti... A legdrágább dolog előtte a gyufa és a halászhorgai. Azt mondja, a forradalom óta tanulja a magányos életet. Akkor valami bajba került.

Senkit se érdekelt különösebben Zsombik. A tiszteletes ígérkezett, hogy megnézi a régi matrikulákat Zsombik születésének kipuhatólására. Aztán nem beszéltünk többet a dologról. A festő másnapra odarendelte a parasztot a szállására. Korán reggel láttam, amint nagy, fehér napernyővel és festőállvánnyal kifelé ment a faluból, a laphoz.

A festőt aztán egy hétig keveset láttuk. Egész nap künn volt a laphoz. A jegyző szerzett neki valami rendesebb formájú csónakot, amin életveszély nélkül járhatott-kelhetett a lápi vizeken.

Egyszer azt mondta a festő, látogatnánk meg a szigeten. A képe nemsokára készen lesz, és most, hogy kevesebb a megfigyelni valója, borzasztóan unatkozik a vén pákász társaságában. Az öreg hallgatag, mint a csík, és búsul folytonosan.

Rögtön elhatároztuk, hogy kimegyünk a szigetre. Borosbutéliákat és elemózsiát pakoltunk a kis paraszt hátára, és délután megérkeztünk az elhagyott Robinzon-szigetre a festő csónakján.

Ismeritek az ilyen lápi szigeteket? Olyan kövér, buja növényzet fedi, mintha a természet azt akarná megtudni, így hajdanában milyen volt a földkerekség felszíne. A festő ingujjra vetkezve dolgozott napernyője alatt, és viharos kiáltozással fogadott. Zsombik a kunyhója sarkában ült és komoran nézett maga elé. Barátságatlanabb volt, mint a minap. A köszönésünket nem fogadta, és tudomást sem látszott venni rólunk.

Nem sokat törődtünk a vénemberrel. A kis paraszt a földbe ásta a butéliákat, és a pirosvirágos abroszt kiterítette a fűre, előkészületeket téve az uzsonnához. A vízi levegő pompás étvágyat szül. Csakhamar nekiláttunk a falatozásnak, és a borosbutéliák egymás után ürültek ki. Kínáltuk a pákászt is, de az se nem evett, se nem ivott. A kunyhó sarkában üldögélt, és mezítelen lábát oly figyelemmel nézegette, mintha ezelőtt sohasem látta volna. Amilyen arányban a butéliák fogytak, olyan arányban növekedett a kedvünk. Leszállt az est, a holdvilág mint egy nagy aranytányér úszott a lápi vizek mélyén. A fiatal tiszteletesnek pompás tenorhangja volt. Csakhamar rágyújtott arra a nótára, amelyik a leghíresebb volt a kollégiumban. Az első nótát követte a második, a másodikat a harmadik. A jegyző azt mondta egyszer:

– Jövőre az asszonyokat is kihozzuk. Hadd mulassák ki magukat.

Az indítvány köztetszéssel fogadtatott, és mindjárt megegyeztünk a mulatság napjára nézve.

A kis paraszt ezenközben titkon kezelte a bora palackokat, és egyszerre tántorogva közeledett a vén pákászhoz. A vállára csapott az öregnek, és mámoros hangon a fülébe kiáltotta:

– Mit búsul kend, bátyó?

A pákász nem szólt semmit, csak meglódította a parasztot. A paraszt elbukott. Az öreg fejét tenyerébe hajtva rá se nézett a fűben hempergő emberre. „Mogorva, vén haramia ez a Zsombik, kár, hogy fel nem akasztották” – gondoltuk magunkban és tovább daloltunk.

Amint megállapodtunk, néhány nap múlva az asszonyokat is elhoztuk a szigetre. A cselédleányok nagy tüzet raktak, és a tiszteletes (híres gulyás-szakács volt) fehér kötényben forgolódott a tűz körül. Estefelé táncra perdült az egész társaság, és vigalmunk zajára a vadrucák megriadva menekültek el a máskor oly csendes lápvidékről.

Az első mulatságot követte a második. A falusi honoráciorok közt a szigeten való mulatozás divatosabb lett, mint a legutolsó párizsi szalmakalap, amit tudvalevőleg mindig falusiak kezdenek legelőször hordani.

A festő már rég elköltözött falunkból. Ám a mulatságok javában tartottak a szigeten. A cigányok itt muzsikáltak először azt a híres valcert, amit a számtartó jogász fia hozott Pestről.

Egyszer aztán, nyár vége felé hírül hozták, hogy halottja van szigetnek. Valaki megtalálta Zsombikot, a százesztendő pákászt, felkötve a sziget egyetlen fájára, egy törpefűzre. Az öreg megunta a dínomdánomot, amely körülötte folyt, amelyben soha részt nem vett. Eltűnt évtizedes magányossága, és a társaság megzavarta lelke nyugalalmát. Valaki azt mondta akkor, hogy a vén pákászt a civilizáció ölte meg. Ami lehet igaz is.

A következő nyáron már senki se kíváncszott mulatni járni a lápi szigetre.

Krúdy Gyula: Éji álom

1

Kezdjük a százgalléros köpenyegen, mely a sarokban függött, egy nagy kampósszögön. A kampósszögre volt akasztva egy igen nagy sapka, és a köpönyeg alatt rejtőzködött a vén alabárd, a rövidnyelű, a fekete, a rozsdás és a szomorú. A földön pedig két csizma is álldogált, nem holmi kis csizma, de két igen nagy csizma, félig elbújva a köpönyeg alatt. Ezekből látszik, hogy a zugbéli társaságban a köpönyeg vitte a főszerepet. Nemcsak kor és terjedelem szempontjából, hanem hivatal tekintetében is. Mert mondja meg akárki, hogy a jó és öreg Karabélyos csizma vagy sapka nélkül nem állhatna-e őrt az utcán éjszaka? Igen, igen. De a százgalléros nélkül kiléphetne-e a házból? Nem, nem... És ezt tudja mindenki a zugbéli társadalomban. A százgalléros tekintélye csorbíthatatlanul állott fenn, és ha nappal – a pihenés óráiban –, ha beszélgettek e sok évek óta együtt szolgáló ruhadarabok, bizonyára megbátyámurasták az öreg kávébarna köpönyeget.

Sajátságosak voltak ők együtt, cseppet se hasonlatosak a nappali divathoz. Valami víg

korhelység érzett a csizma félretaposott sarkából, és a sapka legényesen volt begyűrve, mintha mindig eltakarná az öreg Karabélyos félszemét. Sőt a tekintélyes százgalléros is hasonlított valami vén és javíthatatlan éjjelezőhöz, aki szép ifjúsága után most már öregségét is eldorbézolja. Az alabárdról szólni se kellene, hisz ő volt a jelvény, amelyikben mindnyájan az éjszakában együtt éltek.

A kis pincebeli zug másik sarkában szintén kampósszög látszott, ám a nappal e sivatag-órájában a szög magányos meredt előre. Ez a szög Lidinek, a sírásónak képezi ruhatárát, amelyik ruhatár már korán reggel eltávozott pincéből, és csak késő estve tért haza. Ásó, kapa, fal köpönyeg a szögre kerültek, és az alabárd a túlsó sarok bizonytalán kidugta vén fejét a százgalléros alól: „Jó es jó estét – mondta –, hogy van, szomszéd?” Amint öreg Karabélyos beszélt, feltámaszkodva a rozoga ágyon a bús Lidihez: „Jó estét, jó estét, hogy van, szomszéd Az ásó zordonan felelt: „Fáradt vagyok, szomszéd, négy temetésünk volt ma.” Az alabárd bólingatott: „Nem baj, csakhogy jól megy az üzlet!” Amint az öreg Karabélyos és Lidi, a sírásó beszélgettek.

A pincében hamar besötétedett, jött árnyaival az alkony, majd a nagy feketeség, és a kis mécses a falon meggyújtotta Lidi sírásó. Az öreg Karabélyos is leszállott ágyról, és a sarokban leült a ládára. Lidi a mécses alá guggolt, a falnak vetvén hátát, és hallgatagon szívta pipáját.

Így éltek ők már hosszú esztendőik óta közös nyomorúságban, közös elhagyatottságban. Karabélyos öregebb volt, szürkébb, ám vidámabb. Reggel mindig füttyörészve támított be a pincébe. Az utcán, hol őrködött, jókedvű hölgyeket és urakat látott elsuhanni; néha mámoros jöttek és fülébe danoltak az öregnek, és itókával kínálgatták. A vén sapka ilyenkor egészen elfödte az öreg félszemét, és az alabárd délceg mozdulattal került a vállra; a csizmák is vidámabban kopogtak, és a kávébarna köpönyeg méltóságos ráncokat vetett. Az öreg pedig dúdolgatott szürke szakállában: „Gyöngyélet a bakterélet! Haj, haj...”

Lidi sírásó egészen más volt. Néki a foglalkozása nem volt összekötve vidámsággal, ő komor, aggodalmas volt, mint egy polgári temetés. Sárga szakállá tuskéit – vasárnap – a késnek adta át, ugyanakkor eljött valahonnan egy fekete fejkendő asszony, és tiszta ruhát hozott Lidinek. Ez a Mari jókedvű teremtes volt, nem éppen fiatal már, özvegy, és barna szemét mindig nyitotta a rémülettől, amikor a pincébe megérkezett.

– Emberek, emberek! – kiabált – hát nincs itt senki, aki az ágyat felvesse! És ez a tál, mit keres itt?...

Erre felelni senki se tudott. Lidi a fal mellé guggolt és hallgatagon szívta pipáját, és csak igen nagy óvatossággal, félszemmel is alig, nézte Mari mozdulatait. Az öreg Karabélyos felbuzdulván, ruhatárával a küszöbre költözött, és egy kopasz kefével borzasztó módon megkínozta százgallérosát, sapkáját, csizmáját és az alabárdot, miközben Mari leányasszonyt figyelte, vajon meg van-e elégedve munkálkodásával. Lidi sírásó markába szorítá pipáját, és a rézkupakra függesztvén merev tekintetét, kegyetlenül szipákolott, amíg Mari a pincében volt.

Alighogy Mari eltávozott – valami megfoghatatlan módon történt ez –, az ágy ismét rendetlen lett, és a cseréptál őt megillető helyre került. Lidi pipája végképp bedugult, és ásóját, kapáját vállára vetve, köszönés nélkül elment a pincéből.

Így telt az idő valahogy.

Lidi már tömérdek halottat elásott, amint a rovás a kapanyelen bizonyította. Mert a mogorva sírásónak az volt a szokása, hogy minden temetés után rovást tett a kapanyélre. A kapanyél lassan megtelt, és már az ásó is sok emberek halálát mutatta, akik mind Lidi szomszéd segédelmével jutottak a gödörbe. A sírásó esténként szemlét tartott a rovasok felett, és az új rovasokat hozzáadta a régiékhöz. Vörös krétával rejtélyes jeleket írt a falra, mert egyébként írni és olvasni nem tudott, tehát a saját esztől kért kölcsön számjegyeket. A kacsá alakú tízet jelentett, a gólya százat, a kutya a hosszú lábakkal és fülekkel ezret jelentett.

És amíg rajzolt, magában dörmögött:

„Már öt kutyám van és hét golyám... Kis golyák szaporodjatok, öröme Lidi bácsinak!” A kígyót nem szerette, mert az csak egyet jelentett. Azért is a kígyókat dugóhúzó alakúaknak rajzolta – a temető lakóit ilyenformán tartotta számon Lidi. Ő mindenkire emlékezett, akit gödörbe kapart, és esténként a fal mellett guggolva gyakran beszélt az öreg Karabélyosnak egy ifjú szűzről, aki megmozdult a koporsóban, mikor a földbe leeresztették. A kórházból hozták ki, négy deszka között, annyit tudtak felőle, hogy Annának hívták. Lidi ilyenkor fölemlítette, hogy az ő leányát is Annának hívták, akin eltűnt hazulról... „Abban az időben húszéves lehetett, neki se kellett volna nagyobb koporsó, mint amilyen annak a bizonyos Annának kellett. Habár – tette hozzá Lidi pipáját szipákolva – a kórházi koporsók megbízhatatlanok. Készen tartják őket, mindegy, akár kicsi, akár nagy a halott, beledugják, úgyse háborgatják őket utolsó ítéletig...”

Az öreg Karabélyos csóváltatta a fejét, és meggyőződéssel mondta:

– Haj, már ilyen kutya a világ sorja! Nekem is volt lányom, azt Rozinának hívták... Rozina elment egyszer otthonról – még akkor a mesterségemet folytattam, a suszterit –, és többet nem jött elő.

Lidi a pipájára meresztette a szemét:

– Ro-zi-na – tagolta és elgondolkozott. – Ilyen nevű halottam is volt... – Majd a falra nézett, a vöröskrétás jelekre, és lassan mondta: – Tán éppen a kórházból került hozzánk. Senki se siratta, csak egy pirosarcú leány... Az utána dobott egy göröngyöt, és azt mondta, hogy neki barátnője volt Rozina, és nagyon szép volt, szőke.

– Szőke? – mormogta Karabélyos. – Szőke! Nem mondhatnám bizonyosan, mert már nem nagyon emlékszem rá. Haj, már ilyen kutya a világ sorja.

Lidi a fal mellett guggolt, és egy szót se szólt.

Történt, hogy egy zivataros téli hajnalon – még alig virradt – Karabélyos egy kisfiút csempészett be a köpönyege alatt a pincébe.

Lidi, a medveálmú sírásó, mintha megérezte volna a rendkívüli eseményt, hirtelen fölébredt, és megdörzsölvén szemét, a pislogó olajmécse világánál álmélkodva vette vizsgálat alá a kis jövevényt. A szepegő, szőke fiúcska valami ötesztendősi lehetett, és ijedten nézegetett körül a barátságosnak éppen nem mondható pincében. Karabélyos havas válláival és alabárdjával diadalmasan állott a küszöbön.

– Ma Vízkereszt napja van – dörmögte –, a városban mindenki mulat, és folyik a bor, lányok

énekelnek a zene hangjainál, e kis árvára senki se gondolt, azért vettem a köpönyegem alá.

Lidi, a sírásó, szimatolva járta körül a kisfiút a mécsessel. Majd arcába világitott és hosszasan nézte. Szőke, kékszemű fiúcska volt, tán ötéves, tán több, a ruhái cafatok, és egy rongyos kendő védte mindössze a hideg ellen.

A sírásó izgatottan kérdezte:

– Hol találta, bátyámuram, ezt a fiút?

– A boltok előtt, ahol őrködöm éjjel, és a rossz embereket elriasztom alabárdom kopogásával – mondta hevülve a vén százgalléros. – A havas éjből jött a kisfiú, és az utat tudakolta tőlem, a temető felé. Gondoltam, kend legjobban tudja oda az utat, azért idehoztam őt.

A sírásó mereven nézett a falra, a vörös jelekre.

– Öt kutya, hét golya, négy kacsa és három kígyó – mormogta. – Te csak kígyó vagy, kisfiú. Miért akarsz a temetőbe menni?

A gyerek vizes szemét behunyta és csendesen mondta:

– Mert máshová nem mehetek.

– Árva vagy?

– Árva vagyok.

– Hol voltál eddig?

– Simon bácsit, a vak koldust vezettem, és a krajcárokat a földről felszedtem, és a kalapjában gyűjtöttem. Simon az éjjel meghalt. A szomszédok kikeresték rongyait, ingét is felnyitották, és a krajcárokat zsebre tették; engem pedig az utcára küldtek, tolvajnak és sehonnainak neveztek. A vak Simon botját egy asszony vitte el, aki nem is volt vak...

A sírásó a mécses a földre helyezte, lekuporodott maga is, és mereven nézett a gyerekre.

– Az anyádra emlékszel?

– Nem volt anyám soha, mondta mindig Simon bácsi. De én tudom, hogy volt, ám a temetőbe vitték. Tudom is a sírját. Oda akarok menni.

– Majd elmegyünk együtt – mondta a sírásó, és gondolatokba merült.

Az öreg Karabélyos a havat leszórta vállairól, és a köpönyeget a szegre akasztotta. A nagy csizmákat is letette, és az alabárdot a sarokba állította. Ám hiába, mert az alabárd mindig kidugta a fejét, és álmélkodott a kisfiún.

A kisgyerek a fáradságtól egyszerre elaludt a földön. Hirtelen, mélyen, ahogy a gyermekek szoktak. A sírásó és az éjjeli őr egyszerre indultak rongyos köpönyegeik után. Ám Lidi fürgébb volt, és az ő foltos kabátját érte a szerencse, hogy a koldusgyermek elgémberedett testét befödhesse.

– Aludj, kis árva – mondta a mogorva Lidi.

A vén karabélyos aggodalmasan ült az ágy szélére.

– A kapitányságnak kell jelenteni a dolgot — mormogta.

- Nem tudom, miért? – felelt Lidi.
- Ez törvény, szomszéd, én ismerem a törvényt.

Lidi nagyot hallgatott. Pipára gyújtott, és rendes helyére, a fal mellé guggolva, egyszerre mély hangon megszólalt:

- Mintha csak az én Annámnak volna a gyereke ez a fiú...

Az éjjeliőr csóválta a fejét:

- Haj, haj...

A sírásó sebesen folytatta:

– A megszólalásig hasonlít hozzá. Mikor elbújdosott Anna, akkor éppen áldott állapotban volt... Mit szól hozzá, szomszéd, nem lehetne azt gondolni, hogy Annáé ez a gyerek?

Karabélyos nem felelt mindjárt. Sokáig nézte a gyereket és felsóhajtott:

- Már ilyen kutya a világ sorja.

Ezt inkább csak félálomban mondta az éjjeliőr, mert a következő percben már mélyen aludt, és amikor reggel felébredt, éppen útra készen találta Lidit a gyerekekkel, Karabélyos felugrott:

– Álmodtam, szomszéd. És pedig azt álmodtam, hogy a gyerek az én Rozinámé. Fehér ruhában jött a felhők felől, minden ragyogott rajta, és a kisfiút az ölében hozta. Idefektette mellém, és azt mondta: „Apóka, vigyázzon Marcira.”

A kisgyerek megszólalt.

- Marcinak hívnak.

A sírásó sötéten nézett maga elé.

- No menjünk – mondta – a temetőbe... ahhoz a sírhoz. A negyedik kutya sírjához.

A vén éjjeliőr gyorsan felhúzta csizmáit, a százgallérost nyakába kerítette, és az álmos alabárd nagy ámulatára megindultak e ruhadarabok önélküle ebben a szokatlan időben.

Homályos, nedves téli reggel volt. A szél fúj, az égen barna felhők mutatták, merre szökött el az éjszaka. A pincéből kijutván, apró házak mellett ballagtak. A sírásó erősen fogta a gyerek kezét, és köpenyegével betakarta. A gyerek apró, sietős lépésekkel ballagott a két mogorva öreg mellett. A hóban narancshéjak látszottak és elszórt, cifra papirosskatulyák. A kis, piszkos színű házakban még aludtak.

– Az éjjel Vízkerezt volt – dűnnyögte Karabélyos. – Mindenki mulatott, még ezek a lányok is itt.

Sebesen mentek a csípős hidegben. Már az országútra értek, és a kopasz fák rémülettel csapkodták össze fagyos karjaikat, amikor a kis csoport alattuk elhaladt. A havas mezőn fekete sávként húzódott a temető kőfala, mint választóvonal az élet és a halál világa között. A sírásó vállán a kapa és ásó összecsendült, és lompos, fekete madarak repültek fel a havas mezőről, a zivataros fellegek felé emelkedvén. A gyerekeknek vacogott a foga. A sírásó bízta: „Mindjárt helyben leszünk, kis árva.” Karabélyos ezen a mondáson egész elszomorodott és lehajtotta a fejét.

Már elérték a temetőt. Sehol egy lélek nem mutatkozott a havas tájon. A fekete madarak röpködtek felettük, és a kisfiú csillogó szemmel nézett előre, a temető útjára.

– Hát hol van az anyád sírja? – kérde most a sírásó.

A kisfiú elindult előre, a hóban bokáig süppedt rongyos cipője, előbb tétovázva nézdegélt jobbra-balra, ám egyszerre elindult a fekete keresztek között és sebesen futott. A két vénember nyomába loholt.

A kisfiú pedig futott. Rongyos kalapját lefújta a szél, a kendő lobogott nyakán, és sovány, hamuszínű arcán vérpiros foltok gyulladtak ki. Futott, szőke hajával, kis testével. Fakeresztek, márványoszlopok, havas sírok elmaradoztak mellette. Ő nem nézett egyikre sem. Egyenesen vágatott előre a hóban. Egyszerre kitérte a karjait, és egy nagy márványkereszt előtt a hóba bukott.

– Anyácskám! – kiáltotta.

A sírásó kifújta magát és körülnézett. Megnyúlt az arca, és ismét a régi mogorva ember lett.

– Lássuk csak – dünnyögte, és a kapanyélen a rovasokat szemlélte. – Ez három kutya, két gólya és egy kacska. Itt egy bárókisasszony fekszik. Szép szőke volt, megmérgezte magát.

Az öreg Karabélyos közeledett a sírkereszthez, és betűzni próbálta a felírást. Ám ez neki se ment könnyen. Csak annyit tudott kiolvasni, hogy Arabellának hívták a halottat.

– Nem Arabella – mormogta dühösen Lidi, a sírásó. – Én jól emlékszem: Ágnesnek hívták. Három kutya, két gólya és egy kacska. Bizonyos ...

A zokogó kisfiút Karabélyos a köpenye alá vette.

– Vigye kend a kapitányságra – mondta a sírásó és megfordult. Kapájával és ásójával elindult a sírok között, többet vissza se tekintett.

Lukáts János: Hajnali vaskakasok

– Emeld el innen a fejed! – Vidd odébb azt a lobonc hajadat! – Hé, mi az én fülem, hogy te vakargasd! – Jól van, na, a magamét nem találom! – ezek és hasonló mondatok, inkább dünnyögés formán és laza következetlenséggel szakadtak ki a két szunyókáló hol egyikéből, hol másikából. Miközben tapogattak, simogattak és csapkodtak körbe, a tolakodó hidegséget növekvő egymáshoz bújással akarták kirekeszteni maguk közül.

Aztán – mintha összebeszéltek volna, pedig csak egymás sóhajtásába és lélegzetvételébe burkolóztak – egyszerre fölkapták a fejüket. Szembenéztek, és mintha szép kísértetet láttak volna, egymásra meredtek. Szép kísértetek voltak. Szép, havas kísértetek. Abban a szűzi alakban, amely az éppen hullásnak induló hó sajátja, amikor még a tárgyaknak csak a peremét és kiálló csúcsait

hullotta be, a hajszálok szabadon maradt végét, a szemöldököt, esetleg a kabátgallért és a külső hidegre száműzött egyéb tárgyakat. És a cipőorrok persze, de az messze esik a gazdájától, és különben is, ki törődik a cipőorrokkal!

Amikor erre a padra lerogytak – de mikor volt az már! –, esett az eső, gonosz következetességgel, hideg aprólékossággal. Csak egy percre ültek le (hát persze!), aztán úgy egymásba helyezkedtek, hogy azok a drágalátos belső érintkező felületek fölmelegedtek és megszáradtak – minek is keltek volna föl az egy perc elmúltával.

Megnézték az órát, aztán eltakarták rémülten, az óra dolga, hogy az időt mutassa, nem pedig, hogy a lelkiismeretet döfölje.

Széjjelnéztek és semmit se értettek a világból. Ők este valami bölcs és felemelő rendezvényre indultak, most pedig itt a hídfő közelében, egy park fái alatt ébredtek, a korai hóesésben. És lassan a hajnalnak is meg kellett érkeznie. Mondta az előbb az óra! A rendezvény, a bölcs és felemelő, régen elmúlt! Csak valami ostoba szamárfej rémlett, szőrös, nagy fülekkel... De hiszen akkor rendben van a dolog, Shakespeare hősokeket gyűjtöttek tollhegyre tegnap este a felemelő bölcsök! Mintha derengeni kezdett volna valami.

Igen, derengeni, hiszen itt a hajnal. A fények zavart és szemérmes első riadalma. A hó, ahogy váratlanul esni kezdett (de hát mi olyan váratlan a januári hóesésben?), átszínezte és megfehéřítette a világot. Mármint – tudják! – először a világ csúcsait és kiálló peremeit. Aztán a többit is, nemcsak az elcsellengő hajtincseket. A fákat is, a padokat is, a villamosokat, amelyek közül az elsők most taposták éppen vasszínűre a megfehéřült síneket. Meg a buszokat, amelyek olyan mókásan mintázott, végtelen keréknyomot nyomtak a hóba. És amelyet a hó aztán hamarosan fölülírt a maga mindent beborító hullásával.

A hó fölemelte a földről az éjszakai lámpafényt. Tündökölt a park a bokrokkal, és az utcák a bóbiskoló kirakati táblákkal. A hó hideg fényét át- meg átfirkálta a lámpagömbök élő, sárgás fénye, meg a reklámok éjszaka is ugrándoőo tarkabarka világossága.

Senki az utcán, a téli hajnal fényei szabadon hemperegtek és terpeszkedtek. A fák fekete törzse már alig bírt ellenállni a pillekönnyen rátelepedő, bársonyos erőszaknak. Hogy fönn, a végtelenben, a házak tetején kémények laknak, amelyek meleg füstjükkel rendet tesznek maguk körül, ebből odalenn nem sok látszott, valami tétova reszketés a levegőben, valami gyenge örvénylés a hóhullásban.

Igen, valahol meg kellett beszélni azokat a hajdan volt hősokeket és hősnőket, akiknek az emléke máig él szóban és képben. Akik között volt, aki vállalta a szamárfület, vagy inkább ráhagyta az utókorra, hadd higgyék: örömmel viseli. Szamárfülek és szamárfülűek máig is vannak – állapították meg magukról és egymásról —, mit simogattál az előbb itt, a sapkám tövénel?

A cipőorr szinte beleveszett a park hótengerébe. A cipőorr gazdája (valójában a cipőé) csak egy picit moccantotta meg kitagadottját, hogy megbizonyosodjék, megvan-e még, nem nehezült-e rá ólomsúllyal a pillehó.

Nagy, kövér felhőket fújtak a lámpagömbök felé, a hó át- meg áthullott a felhőgomolyagon, a gomolyagok szélére mintha szivárvány feszült volna föl egyszerre. Olyan felhőforma szivárvány, gödröcskéekkel meg felhőormokkal. Aztán, amint a tūdő (ott belül) megelégelte a cifra játékot, a felhők szétpukkadtak, a szivárványok elenyésztek. Micsoda játék, micsoda tékoőo szépség!

Micsoda szép tékozlás.

Valami romlott kocsmá is szerepelt az eső áztatta éjszaka kínálatában. Ki tudja, hol volt az. Szénkályhával, unottan izzadó pincérnővel, vagánylegényekkel, akik egyáltalán nem szépszerén zörgettek be. Meg ő velük, akik maguk se tudták, Shakespeare királyleányai és számárfüles hősei után miért éppen oda... Valahol meg kell húzódni, ahol kellőképpen lehet utálni a világ rútságát, és ahol lehet tudni, hogy rajtuk kívül senki nem hordoz magában középkori hősöket se bolondokat. Jó volt, jaj, de jó volt aztán kilépni a hidegbe, a tisztára mosó, dermesztő esőre. Jó volt... Csak éppen nem tartott ki hazáig. Csak a parkig. Ott össze kellett bújni, ott le kellett ülni arra a padra (éppen ott volt az a pad, hát mit tehettek!). És csak egy pillanatra hunyták le a szemüket. Egyszerre mind a kettőt, mind a négyet. Istenem, van ilyen! Aztán amikor... aztán egyszer csak... mint az álom. Vagyis mint a valóság, a beteljesült álom. A fehér, a gyönyörű!

Megfogták egymás kezét. Száraz volt, már száraz, ott száradt meg a másik alvó kabátja alatt, a sálja gombolyagjában. Már álltak, hogy induljanak. Még álltak, mert nem mertek elindulni. A városban (ebben a városban különösen!) nem látni mindennap szűz havat. Hajnali szűz hómezőt pedig még kevésbé. Fás, pados, tarkafényes, hídfős szűz hómezőt. Buszosat meg villamososat. Nem akarták megháborítani.

Csöndben szűrődött a hó, mégis volt valami hangja, amint a százezernyi hópéhely elsurrant a levegő fagyos molekulái között, elzibbzelt a faágak és a villanyoszlopok mellett, elsiklott egymás közelében. Kevesebb volt ez még a nesznél is, talán az űr végtelenségében lehetnek ilyesféle hangok. Ott bizonyosan! Meg itt, a hídfő mellett, a kis parkban. De csak most. Ma hajnalban!

Csönd? Nesz? Hópercegés? De hiszen... Mi ez az éktelen dübörgés, a semmiből, a mindenhonnanból. Fentről és lentől, kirohanva az utcáról, a tetőkről? Bemérték füllel, szemmel. Az orrukkal, a megrettenő bizalmatlanságukkal. Éles, kemény és tolakodó zaj. Harsány és útszéli, gépszörnyek dübörgése, embernógatásra. Ott reszketett az utcák fölött, a fények alatt, a fák között. És mégis, valami vidám vállon veregetés rikoltozott ebben a zajban. Elsöpört minden csöndet, elnyelt mindenféle neszt, elemésztett minden áhítatot.

Vaskerekű, nagy szemetes-kocsik gördültek elő a mellékutcából, zörömböltek és ugrándoztak a kockaköveken. Nyáron szemetes, télen hókupacoló – micsoda nyomorult lebecsülése a szépségnek, az űrből szitált tisztaságnak! Bebugyolált hólapátolók biztatták egymást és a kocsikat, de leginkább magukat. A szemetes-kocsik üres bendőjéből egy-egy lapátnyél komorlott föl, és hanyódott előre-hátra. A hajnali műszak. Itt van végre a hó, az eltaposandó, a lapátra való.

Álltak és nézték őket, hallgatták a kurjongatást, a vásott rikoltozást, meg a kocsik fülbántó dobódását a kövek során. A havas éjszaka, a hajnali ébresztő nesz elmenekült. Ki, az űrbe talán.

– Vaskakasok.

– Azok. Hát akkor – ébresztő!

Ady Endre: Sírni, sírni, sírni

Várni, ha éjfélt üt az óra,
Egy közeledő koporsóra.

Nem kérdezni, hogy kit temetnek,
Csengettyűzni a gyász-menetnek.

Ezüst sátrak, fekete leplek
Alatt lóbálni egy keresztet.

Állni gyászban, súlyos ezüstben,
Fuldokolni a fáklyafüstben.

Zörgő árnyakkal harcra kelni,
Fojtott zsolozsmát énekelni.

Hallgatni orgonák bűgását,
Síri harangok mély zúgását.

Lépni mély, tárt sírokon által
Komor pappal, néma szolgálkkal.

Remegve, bújva, lesve, lopva
Nézni egy idegen halottra.

Fázni holdas, babonás éjen
Tömjén-árban, lihegve mélyen.

Tagadni multat, mellet verve,
Megbabonázva, térdepelve.

Megbánni mindent. Törve, gyónva
Borulni rá egy koporsóra.

Testamentumot, szörnyűt, írni
És sírni, sírni, sírni, sírni.

Ady Endre: A szenvedésnél többet

Mikor az átkok átka zúg,
Milyen hazúg
A szenvedés:
S a szenvedés milyen kevés.

Óh, többre és sokabbra vár,
Mint a Halál,
Öreg hivünk: –
Sokabbra vár beteg szivünk.

Mert most a Szó olyan legyen,
Mint a Hegyen
Krisztus Szava:
Évezredek hője, hava.

Ki jót beszél, Krisztust beszél,
Szörnyű a szél
S vitorla nincs:
Krisztus kell, ajtó és kilincs.

S Halálnál többet adjatok,
Égi Nagyok: –
Mert szenvedés,
A szenvedés bután kevés.

Ballai László: Örökség

Miután már nem lesznek,
minden a miénk lesz.
Minden.
A csorba bögre is.

Ballai László: Aranykulcs

A kulcsot nem találjuk,
elveszett, az aranykulcsot,
a zár – réz, bronz, alumínium –
kizárt minket önmagunkból.

Fémek fémen fordulnak,
szerelem a szerelmen,
sóhajterhes éjt, ha kettévágja
sóvárgó hold aranysávja.

Ballai László: Szív a vércseppen

lüktet, dobog,
emlékezik,
nem emlékezik,
csak egy izom.

Húrok

Dull Ernő: A zene mint nyelv

Albrecht Wellmer (1933-2018) német esztéta 2009-ben jelentette meg hiánypótlónak tűnő tanulmánykötetét *Esszé a zenéről és a nyelvről* címmel. Mintaként ott lebegett előtte tanára, Theodor W. Adorno nevezetes munkája, *Az új zene filozófiája*, interdiszciplináris módszerébe pedig beszüremlenek napjaink divatos filozófiai áramlatai, a nyelvfilozófia, a hermeneutika és a dekonstrukció. Különösen az utóbbi problematikus a zene értelmezése szempontjából. Mert míg

a „jó” aligha fogható fel a „rossz” nélkül, addig a C hang leütése a C hang megszólalását eredményezi a zongorán, akár tonális, akár szeriális zenei mű előadása közben történik. Hogy a probléma mégis felmerül, az elsősorban a XX. század második felében működő, azon kortárs zeneszerzők, így John Cage és Pierre Boulez szerepváltásából következik, akik úgy vélték, a zeneszerzőnek nem pusztán a komponálás és a tanítás a feladata, hanem zeneelméletek gyártása is.

„A zene, akusztikus anyagának köszönhetően, lényegileg nem tárgyi természetű; bár talán elmondhatjuk Nietzschével szólva, hogy zene és költészet hosszan tartó kapcsolata következtében a tonális zene fejlődése során »a zenei formát teljesen átszőtték a fogalmi és érzelmi szálak« – s ez adta e művészet kifejezőerejét és szemantikai jelentőségét” – írja Wellmer. Ezzel mintegy megnyitható az a vita, amely akörül dúl, hogy szabad-e például Schubert-dalt hallgatni anélkül, hogy ismernénk vagy értenénk a szövegét. Tagadhatatlanul hozzátesz a hallgatói élményhez, ha tudjuk, hogy a *Margit a rokéánál* című dal esetében a kerék a leány szívének ritmusára forog, de arra is nagy hatással lehet e remekmű, aki egy kukkot sem ért a szövegből és nem ismeri a drámai szituációt sem. Wellmer is leszögezi: „döntő fontosságú, hogy a zene mint az érzések *fogalom nélküli* nyelve olyasvalamit teljesít, amire a szónyelv nem képes: »Jóllehet [a zene] nyelv, de az érzések nyelve, nem a fogalmaké (...) és csak ott kezd az érzések végtelen fokozatainak voltaképpen nyelvivé válni, ahol más nyelvek már nem kielégítőek és kifejezőképességük véget ér.«”

Dewey szerint viszont a zene nyelvszerűségét a halló szubjektumok beszédképessége felől kell értelmezni (nem pedig az önmagát kifejező szubjektumé felől), akiknek a hallása már eleve értelmező, tagoló, artikuláló, „szemantikus” és szinesztetikus hallás.

„A világra tett utalás és a világhoz való viszony nyelvet előfeltételez – szögezi le Werllmer. – De *milyen* nyelvet, és *mi* a nyelv? Merthogy nyelven elsősorban többnyire a verbális, illetve diskurzív nyelvet értjük. Én azonban úgy hiszem, semmiféle nyelvfelfogás nem kielégítő, amely a szónyelv mellett nem foglalja magában a zenei, képi vagy táncos kifejezési és ábrázolási formák gyökereit. A különböző médiumok a *nyelvből* kapcsolódnak össze egymással; s még ha mindegyiknek megvannak is a maga saját, másra nem visszavezethető kifejezési és megformálási lehetőségei, mégis minden egyes médiumhoz hozzátartozik valamennyi másik látens jelenléte, nem utolsósorban a szónyelvé is, amelyet szintén egyfajta látens intermedialitás jellemez.” Ha ez igaz, akkor a nyelv dimenzióját ki kell terjeszteni a szubjektum minden érzékszervére, agyi és idegrendszeri működésére, teljes érzelmi, ösztön- és zsigeri struktúrájára, tudat és tudattalanjának ingadozásaira, amelyek mind beszélőként, mind hallgatóként folyamatosan befolyásolják.

„A tonális zene egészében vett fejlődése jó példa a »zenei nyersanyag« jelentésekkel való telítésére.” A „fejlődés” csupán a műszaki tudományokra alkalmazható kategória, használata a filozófiában is aggályos – gondoljuk meg, a görög fénykorszak után másfél évezredre visszasüllyedt a Bibliamagyarázat szintjére –, a művészetre teljes mértékben alkalmazhatatlan. Senki nem múlta felül az irodalomban az első költő, Homérosz teljesítményét, még az *Odüsszeiát* kvázi-dekonstruáló James Joyce sem (kvázi-dekonstrukció – a fogalom akár egy bontakozó filozófiai irányzat zászlaján is loboghatna), a zenében pedig Johann Sebastian Bachét. Mármost itt van Schubert, akit a zenetudomány Beethoven mögé sorol, úgyis, mint a negyedik bécsi klasszikust, egyszersmind az első romantikust. Csakhogy szegény a teljes ismeretlenség homályában alkotott, halála után negyven évvel került bele a „kánonba”, hogyan lehetett volna

része a fejlődési láncnak? Az ellenpélda – a Wellmer által nagyra értékelt (és a Boulez által újra felfedezett) – Mahler, aki mint sztárkarmester a legszélesebb körben forgalmazta fércműveit, ám nem tudta áttörni a Wagner-epigonizmus korlátait, pusztán előadástechnikai lépései, a zenekar megnövelése és a fortissimók lármává duzzasztása nem hordoznak esztétikai értéket.

„A nyelvi analógia *kétsége*sé válik, amint a tonális nyelv összefüggésképző tényezőit párhuzamba állítjuk a szónyelvével – nyilvánítja ki Wellmer. – Ugyanis a tonális nyelv összefüggésképző tényezőit, amelyek »mondatok« és »periódusok« alkotásától egészen a nagyformák – mint fúga, szonáta, rondó – létrehozásáig terjednek, azért nem lehet megfeleltetni a szintaxis, grammatika és retorika szónyelvben használatos összefüggésképző tényezőinek, mert az utóbbiak esetében még korántsem *irodalmi* formák, hanem általánosabb szövegösszefüggések megteremtéséről van szó.”

Íme, a nagy lélegzetű könyv felett kezdettől fogva ott lebeg a „miről is van szó tulajdonképpen?” kísértete, mígnem egyenesen a szerző mutat rá az alapvetésében fennálló súlyos lényegi és fogalmi ellentmondásra: tudniillik az a „tonális nyelv”, amely Bach, Mozart, Beethoven, Schubert és Wagner, a zeneszerzés legnagyobb géniuszai létrehoztak, nem hasonlítható össze a köznyelvvél, amelyen a juhásztól és a cselédtől a polgárig és az arisztokratáig mindenki szót ért a vásárban. A zenei formákra irodalmi formák felelnek, amelyeket Homérosz óta gazdagítanak az írás művészetének mesterei.

„Boulez Webern nyelvéről tett kijelentéseiben a nyelv-toposz nem pusztán a szónyelvi analógiától távolodott el meglehetősen, hanem a zeneszerzők közös nyelveként értett tonális »nyelv« analógiájától is.” Mind a tonális, mind az atonális zene attól lesz zene, nem pedig „nyelv-toposz”, hogy a hangok készletéből összeáll egy újfajta variáció valamifajta algoritmus, esetleg metodológia, módszer, mechanika alapján, vagy – amint azt az eddigi tapasztalatok a legfényesebben igazolták – az ars, a műalkotás révén. Ezt mintha a saját művében később Wellmer is belátná: „A különböző művészeti médiumoknak azonban az értelemalkotás és az értelemfelforgatás különféle lehetőségei felelnek meg. Mindez érthetővé válik, ha a hangzás médiumát összevetjük például a kép vagy a nyelv médiumával. Mind a képhez, mind a nyelvhez hozzátartozik a világra tett – úgyszólván – közvetlen utalás lehetősége: a tárgyakon keresztül a festészetben, és a nyelv révén az irodalomban. Ezzel szemben lehetőségeit tekintve a zene nemcsak a nyelvtől, de a tárgyaktól is a legtávolabb áll a művészetek között. Épp ezen alapul a toposz: »a zene az érzések nyelve«, amely (mint korábban kiemeltem) megtévesztő ugyan, annyi igazságot mégis hordoz, hogy a zenének valóban sajátos lehetősége nyílik affektíven hangolt világviszonyulások nyelv és tárgyak nélküli kifejezésére vagy megjelenítésére.”

Wellmer a filozófiai „alapvetés” után John Cage és Helmut Lachenmann munkásságán keresztül kívánja bemutatni, milyen formákat ölthet a zene nyelvszerűsége és hermeneutikai jellege a kortárs zenében, itt azonban az új fogalmak bőséges használatának dacára sem lépi át a hagyományos zenetudományi elemzés kereteit. Cage-ről és Boulezzról, a hang és a zeneszerzés felszabadításáról egy részlet: „Ez lényegében arra vezethető vissza, hogy Cage alkalmazni kezdte a véletlenszerű műveleteket, amelyeket Boulez alapvetően elutasított. Ebben az összefüggésben fontos szerepet játszott, hogy Boulez felismerte: a »totális szerializmus«, amit például a zongorára írt *Structures I*-ban ő maga képviselt, gyakorlatilag ugyanolyan hatású, mint a véletlenelvű műveleteken alapuló zene.”

*

A zene nem nyelv, hanem rendszer, megértéséhez természetesen meg kell ismerni a jeleit és harmóniaképző összefüggéseit, amelynek metaforája lehet a nyelv, mint bármié, ugyanakkor a tanulási folyamat a nyelvi megfogalmazásokon keresztül is halad. Mi a nyelv? – kérdezi Wellmer is. A világ jelenségeinek verbális kifejezése. A zene-nyelv probléma megteremtése során egymásba csúsztatták a nyelvet és a kommunikációt, nem is beszélve a nyelvi kommunikáció szintjeitől. Nem mindegy, hogy az ebédfőzésről vagy a dekonstrukcióról beszélgetünk, utóbbi esetében pedig sokkal nagyobb a kontamináció veszélye.

Mit nyer a zene, a hangokkal történő kifejezőmód, ha nyelvnek tekintjük? Ráadásul a zene a nyelv megjelenése előtt is létezett. Kodállal szólva vannak a léleknek olyan részei, ahová csak a zene világít be, ha ez a bevilágítás idejekorán megtörténik, az emberi tudati működése koncentráltabbá válik, érzelmi világa pedig kitágul. Persze csak a legmagasabb esztétikai szinten álló zene. Ráadásul az, amit már zenének lehet nevezni, a legegyszerűbb daltól a *János passióig*, nem csupán azon hangok összessége, amelyekből összetevődik, hanem műalkotás. Ez a verbális műfajokra is érvényes, az *Odüsszeia* sem nyelv, noha az ógörög – ión dialektusának – szókészletével alkották meg, nyelvteremtésében, különösen pedig összjelentésében utolérhetetlenül magas szinten áll nemcsak a maga korában beszélt, de a mai nyelv felett is. Arról nem is szólva, hogy az irodalmi alkotás során is döntő jelentősége van az asszociációknak, amelyek jelentős része nem verbális (e ponton tehát a filozófiai gondolkodás „a nyelv mint nem nyelv” irányába fordulhat.)

Wellmer műve mindennek az enciklopédiája kíván lenni, amit a zenéről filozófiailag gondoltak, ámde ez nem tesz filozófussá, mint legalább egy sarkigazság rögzítése, amelyre valamely új eszmerendszer épülhet, jelesül, hogy „a zene nyelv”. A szerző óvakodik a saját felvetése mellett elköteleződéstől, óvakodnia is kell, ha azt a hermeneutika, a kritikai iskola és a dekonstrukció eszközeivel tükrözteti egymásnak. Létezhet-e egyáltalán filozófia Derrida után? Derrida módszere is csupán egyfajta válasz volt a megismerésre, utána sem szűnt meg a gondolkodás.

Végül is az atonális – azon belül is a véletlenszerű műveleteken és a szerializmuson – alapuló, filozófiai és egyéb „nyelvi” apparátusok érvrendszere mentén kialakított absztrakciókkal jött létre a „kortárs zene”, amelyet csupán a „vájtt fülűek”, a „beavatottak” értettek, és amelyeket csak szendvics formájában, mondjuk egy Mozart és egy Beethoven opus közé illesztve lehetett adagolni. Ettől a metodológiától a XX. század végi zeneszerzők – köztük az atonalitás legharcosabb képviselői is – nem akarván végleg elszakadni a közönségtől, visszakanyarodtak a tonalitáshoz, amelynek kifejezési lehetőségei szintén végtelenek.

*

Egy számítástechnikai szakember barátomnak a kritika írása közben említettem, min dolgozom, mire: „A zene tulajdonképpen matematika.” (Albrecht Wellmer: *Esszé a zenéről és a nyelvről*, Rózsavölgyi és Tsa, 2019)

Nándi Mihály: Az operaszöveg-fordító

Újra lefordították Rimszkij-Korszakov *Mozart és Salieri* című operájának még 1948-ban magyarra átültetett szövegét. 2019. november 21-én a Bartók rádióban riportot lehetett hallani a fordítóval, Jánszky Lengyel Jenő villamosmérnökkel, aki Bolla Milán minden kérdésére a kérdés megköszönésével kezdte igen terjedelmes válaszait (a mintegy tíz perces beszélgetés során mindössze három rövid kérdésre maradt idő, arra is fölöslegesen, mert a mérnökember voltaképpen mélyinterjút közölt).

– 1948 nevezetes esztendő volt – kezdte (de még mennyire, gondoltam, ekkor indult a Marshall-terv, kikiáltották Izrael államot – ezzel megkezdődött az arab-izraeli háborúk hosszú sora – az SZKP KB Tájékoztató Irodája bejelentette, hogy hidegháború van, kiéleződött a berlini válság, Magyarországon, egyszersmind a szovjet megszállási övezet országaiban Ausztriát kivéve „népi demokratikus forradalom” következett be). – Ekkor találták fel ugyanis a tranzisztort, amely jelentőségében a PC-éhez mérhető, egyébként abba is kell tranzisztort.

A hosszadalmas technikatörténeti bevezető után – amelyben szerencsére Jánszky Lengyel nem tért ki részletesen a tranzisztort működési elvére is – eljutottunk az operai szövegkivetítés előnyeire. (Tehát ez az új fordítás az operaházbeli kivetítés céljait szolgálja.) A hallgatóknak már nem kell idegen nyelveken beszélniük, az operákat pedig, amelyek amúgy is lefordíthatatlanok, eredeti formájukban lehet előadni. Hogy is lehetne például angolul visszaadni: „Hej regő rejtem, regő rejtem”? (Hát ez bizony fogas kérdés, bár én nem tudok olyan magyar operáról, amelyben a szöveg szerepelne.) De létezik másik példa is. *A Kékszakállú herceg várában* Judit azt kérdezi: „Miért vettél el Kékszakállú?” Ezt egy külföldi nem érti. (Egészen addig, amíg a szótárban meg nem keresi az elvesz ige harmadik jelentését.) A modern elektronika korában a fordítói munka nagyon gyorsan zajlik, mert az interneten remek fordítóprogramok vannak (habár az elvesz értelmezésébe beletörnek az elektronikus bicskájuk), és letölthető az összes eddigi opera-átültetés, a zene, valamint a kotta is. Tulajdonképpen csak egy kicsit kell tudni kottát olvasni, és valamelyest ismerni kell az eredeti nyelvet. Puskin nyelvezete egyébként nagyon szép, de ez nem mindig segít, mert ügyelni kell arra, hogy a kivetített és az énekelt szöveg megegyezzen, de ez ma már csak program kérdése. Komoly problémát jelent ellenben az, ha a szöveg értelme csak a következő sorban derül ki. (Ugyan miért? Elvégre ilyen az emberi beszéd: valaki a tranzisztortól is kilyukadhat az operafordításhoz.) Végül is buszon Bulgáriába utazva – mialatt a többiek filmeket néztek – ő bedugta a füldugót, és két nap alatt megcsinálta a fordítást. (Itt a korábbi részletes kifejtésekkel szemben metaforikus tömörítés történt, de az előzőekből ki lehet következtetni, hogy Jánszky Lengyel nem a füldugójával végezte el a munkát, hanem azon a lapon, amely kettő két eres vezetéken keresztül kapcsolódott a füldugóhoz.)

Ilyen egyszerű lett a világ. Tulajdonképpen szükségtelenné vált a művészi génusz. És képzeljük el mindezt három D-ben! Operába sem kell menni már. Előbb-utóbb mindenki

zeneszerzővé, költővé, zenésszé, énekesse, de legfőképp PC-vé válhat. A számítógépek önállóan kommunikálhatnak egymással. „Hej regő rejtem, regő rejtem” – mondja az egyik. „Well roared, Lion!” – felelik rá. „Jól bőgetett, oroszlán!” – így a fordítóprogram. „Well done” – helyesbít a negyedik, vagyis hogy jól átsütve igazi az oroszlánhús.

Nándi Mihály: Porgy a la Ókovács–Almásy

George Gershwin *Porgy és Besse* a világ egyik legizgalmasabb, egyszersmind legproblematisabb operája. Az biztos, hogy a „rendezői színház” megvalósítására teljesen alkalmatlan. Persze, gyermekkorunkban derültünk Házy Erzsébet, Radnay György vagy Sólyom-Nagy Sándor kisuvikszolt arcán, de az előadás – noha magyar nyelven zajlott – kisugározta a felcserélhetetlenül amerikai fekete szubkultúrát. Ez még elevebben él az eredeti nyelvű előadásban, amely Gullah dialektusban szól – Dél Karolina és Georgia államok afroamerikai lakosságán kívül senki nem beszél így a világon. Nyelvtana úgy viszonyul az angoléhoz, mint a román a latinéhoz: „You are my lover” itt „You is my lover”. Csak úgy záporoznak benne a trágár kifejezések, köztük a Goddem, amely még Hollywood legnaturálisabb korszakában sem hangzott el a vásznon, merthogy az Isten nevével kapcsolatos.

Nem arról van szó tehát, hogy, mondjuk, mint a *Rigoletto*, amely a zene világnyelvén íródott, és minden operalátogató ismeri, különféle „rendezői” módokon értelmezhető, mert a nézők majd úgyszólván elolvadnak a slágerei hallatán, akár szkafanderben, akár kényszerzubonyban énekelnek a színpadon. Éppen ellenkezőleg. A *Porgy és Besse* azt vágja az arcába a művelt közönségnek, hogy ez a rabszolgaigába hajtott, az emberi létezés minimális feltételeitől is megfosztott közösség mégis micsoda halhatatlan értékeket közvetített a világnak: a spirituálét és a dzsesszt. Gershwin nem emberjogi aktivista, aki a szegregáció ellen tüntet, vagy az elszlömösödés problémájára hívja fel a figyelmet. A kultúrára fókuszál, amely mindig egy bizonyos környezetben és helyzetben tör fel, mint a bűvópatak, de akkor megállíthatatlanul.

Ókovács Szilveszter – szándékosan szembeszegülve a jogörökösök akaratával – Almásy-Tóth András rendezővel fehér (nem pedig afroamerikainak maszkírozott) szereplőkkel álmodta meg az előadást, amelyben az igazságszolgáltatás prózai színészei valódi (fehér bőrű) amerikaiak, a Porgyt letartóztató rendőr ellenben fekete. Miért? Holott a színpadon fehér emberekről énekelnek, mint akik a törvényt a kezükben tartják.

A szerző nem csak azért tagolja felvonásokra az operát, hogy a nézők óránként kimehessenek a büfébe és a mosdóba, hanem dramaturgiai szempontból is. A *Tosca* harmadik felvonása fele olyan rövid, mint a második, mert az a torokszorító élmény, amely az opera első akkordjával kezdődik, így teljesebb igazi tragédiává. Botrány lenne abból, ha, mondjuk Scarpia kivonulását követné a szünet, Tosca imáját és a rendőrfőnök meggyilkolását pedig hozzácsapnák a harmadik felvonáshoz. Mert a *Porgy és Besse* második felvonása nem azzal ért véget, hogy a tengeri viharban hánykódó Jake-ért és Claráért fohászoló dalt énekel a kórus, hanem még megjelenik Crow, hogy

elragadja Besst. Az sem világos, hogy az Ókovács–Almásy változatban Porgy miért (jó nagyot durranó) pisztollyal lövi le vetélytársát, ahelyett, hogy a zene kínálta drámaiságot kihasználva a hátába döfné a kését, majd megfojtaná?

A színpadkép nemhogy egy Cahrlestonbeli nyomornegyed képét, de semmilyen nyomornegyedét nem adta vissza, inkább luxuslakóparkra emlékeztetett. A bal oldali proscéneum páholyról metrómozgólépcső-szerűség vezetett a színpadra, a szereplők egy része valamiért ezen közlekedett. (Az angyalföldi Caesar lakóparkból még a Dunára sem lehet kifutni halászcsonakokkal, nemhogy a tengerhez, viszont mozgólépcső található a Lehel-téren.)

Bakonyi Marcell (Porgy) hangját nem lehetett hallani (ez a karmester hibája is, akinek híres áriája éneklésekor ebben a helyzetben vissza kellett volna fognia a zenekart). Porgy nyomorúságát egy mankó szimbolizálta, amelyet a jobb kezében viselt. Viselt, nem pedig támaszkodott rá. Aki ugyanis nem tud a lábára állni, az nem előre lódítja a botot, mint holmi szeladon a sétatálcát a korzón, hanem rá támaszkodva, azzal együtt lép. De még csak elfogadható lenne, hogy egy fejlődő énekes a szerep hevületében olykor kiesik a színészi szerepből, ha Bakonyi a meghajlásakor rá nem mutat a lábára, mintha egy tökéletes sántát alakított volna.

Horthy Lilla (Bess) akárha Toscát énekelt volna, kísérletet sem tett arra, hogy afroamerikais hangképzéssel színesítse a szerepet, amelynek színészi megformálását pedig úgy valósította meg, hogy gyakorlatilag közösült partnerével a színpadon, aki végigfogdoshatta a mellét, csípőhajlatát és a combjait.

Horthyéra persze tökéletesen felelt Szemerédy Károly (Crow) eszköztelensége, hiszen egy dühöngő hústorony semmiképpen nem azonos az ellenállhatatlan férfival, aki érzékileg még akkor is megdelejezi a nőt, ha az már megtalálta élete párját.

Igazán kiemelkedő – és szórakoztató – alakítást csupán Szemenyei János (Sporting Life) nyújtott, mind énektechnikájával, mind táncos (bár egy kicsi Jim Carrys) színészi játékával már-már a mindhárom szerepkörben otthonosan mozgó amerikai revüszínészeket idézve.

A bemutató miatti külföldi felzúdulás (leszámítva a jogi aspektusokat) teljesen indokolatlan volt: a hűbelebalázsok nekilendülése – Szemenyei János izgalmas perceit leszámítva – egy üzenet nélküli, unalmas, közepszerű előadásba fulladt.

Nándi Mihály: Csatornába töltött aranyások

Az Erkel Színház *Nyugat lánya* előadásakor felgördülő függöny egymás mellé és egymásra állított csatornagyűrűket fed fel, mint színpadképet. Igen, nagyvárosi építkezések során gyakran látunk ilyesmit, de nem laknak bennük. Arra ugyanis a köralak görbülete miatt alkalmatlanok. Pedig az aranyásoknak – Vaszilij Barkatov rendezői koncepciója szerint – ez a lakhelye.

Van ezentúl a színpadon egy, ugyancsak kör alakú, ciszterna – ez annak a hordónak a

megfelelője, amelyben a librettó szerint az aranyat tartják, de itt többféle funkciót kap, mosakodnak benne és az elfogott rabló fejét is abba mártogatják (szegény Boncsér Gergelynek többször is meg kell törölnie a szemét, miközben énekel).

Csőlakók az aranyásók? Hajléktalanok? Éppen hogy nem, mert ők nem kiszorulnak a társadalomból, hanem mint sikeres vállalkozók, meggazdagodva akarnak abban élni, a vállalkozásukhoz, a felszereléshez, az utazáshoz és főleg a tartózkodási költségek fedezéséhez komoly tőke szükséges. Ennek egy jelentős része háramlik a kocsmatartó Minnie (Bátori Éva) zsebébe.

A II. felvonás színe ellenben egy IKEA-szobabelső, lapraszerelt komód, kombinált, kinyitható ágy, ebédlőasztal székekkel, relaxák. A padlón tűz ég. Miért?

A III. felvonás eredeti helyszíne egy őserdő lenne – amelyben vad hajsza folyik Ramerez után – itt (anyagtakarékoságból?) – marad az IKEA-szobabelső, az ágyon Minnie ápolja a sebesült banditát, de felhúzzák a relaxát, amelyen át láthatóvá válnak a csatornacsövek, előttük áll a kórus mozdulatlanul, ez a hajsza. Az, aki nem olvasta el az operátogatás előtt a *Nyugat lánya* tartalmát, egy pszichodelikus álomra asszociál.

A *Nyugat lánya* Puccininek korántsem a legsikerültebb alkotása. A *Hóféherke és a hét törpe* kombinálva az *Ali baba és a negyven rablóval*, valamint a *Toscával*, mindez vadnyugati környezetben. A szűz, tiszta szerelemre áhítózó primadonna egy kantinosnő, a hősszerelmes pedig egy rablóvezér, aki nem teszi rá a kezét az orra előtt lévő kincsre, mert szerelemre lobban a kantinosnő iránt. A valóságban egy széplelkű markotányosnő öt percig sem él meg, egy gengszter pedig elrabolja az aranyat a nővel együtt. A valóságban? De hát az opera mese. Az volt, egészen a *Toscáig*, amelynek szívbemarkoló romantikáját mérhetetlenül megerősítik a reális karakterek: a falánk sekrestyés, a féltékeny, civakodó énekesnő és a vérszomjas, vérnősző rendőrfőnök. A *Nyugat lánya* azonban az amerikai közönség számára készült, amely szereti a giccset, de annak a törvényszerűségeivel együtt – nézzünk meg bármely amerikai kalandorfilmet. Egyetlen hollywoodi rendezőnek sem jutna eszébe társadalmi drámát csinálni egy szirupos operett-történetből. Az Erkel Színházbeli működésre felkért orosz rendezőnek viszont sikerült elérnie, hogy az operában – giccs ide vagy oda – felcsendülő utánozhatatlan Puccini-áriák közben arra csábuljanak el a nézők gondolatai, hogy mi ez az egész? Jövel, Idő! Újrakovácsolják az aranykort, amikor még szovjet vendégművészek csillogtak mint ékkövek színházi életünk diadémján!

Kapcsolat

Impresszum

Felelős kiadó: Ballai László, 1022 Budapest, Fillér u. 78-82.

Felelős szerkesztő: Ballai László

Technológia és design: Vasáros András

ISSN 2063-4285

Elérhetőség

Szerkesztőség: szerkesztoseg@marcius15.hu

Webmester: webmaster@marcius15.hu

www.marciustizenotodike.hu - © 2010-2020 Marczius Tizenötödike. Minden jog fenntartva!